

INSTRUMENT ZA PRETPRISTUPNU POMOĆ 2012
MEHANIZAM ZA POTPORU CIVILNOG DRUŠTVA PROGRAM 2012
ULOGA DJECE U SNAŽNOM CIVILNOM DRUŠTVU

ISTRAŽIVANJE O STANJU DJEČJIH PRAVA I PRISTUPA PRAVDI
U BIH
ZAVRŠNI IZVJEŠTAJ

EVROPSKA ORGANIZACIJA ZA JAVNO PRAVO (EPLO)

JUN 2014

Projekat implementira
Evropska organizacija
za javno pravo:

EPLO
European Public Law
Organization

U partnerstvu Sa:

VAŠA PRAVA BiH
Legal Aid Network

Projekat finansira Evropska unija

Početni i završni datum istraživanja:

- Dimitra Soulele
- Andrea Puhalic
- Emir Prcanovic
- Dragan Vujanovic
- Tanja Jankovic

Autor izvještaja: Dimitra Soulele

Ovo istraživanje obavljeno je u okviru projektnog instrumenta za pretpristupnu pomoć 2012, u okviru programa Mehanizam za potporu civilnom društvu 2012, Uloga djece u snažnom civilnom društvu Evropske komisije. Sadržaj ove publikacije ne mora obavezno odražavati poglede Evropske komisije i on isto tako ne implicira odobravanje ovdje izraženih stavova. Svaka greška ostaje isključivo u odgovornosti autora.

UVODNI REZIME

Bosna i Hercegovina (BiH) ima tri konstitutivna naroda, dva samostalna entiteta, jedan treći region, jednu centralnu vladu i više lokalnih vlada, predsjednika i parlamenata, deset kantona i više općina; neizbježno je da se ta kompleksna politička i upravna struktura odražava na provođenje i realizaciju zakona, posebno kad se radi o zakonskoj zaštiti djece. Politike socijalne zaštite usvajaju se na entitetskom nivou, međutim, nadležnost za njihovu provedbu prenosi se na niže nivoe vlasti u okviru lokalnih zajednica.

Uz to je u zemlji oduvijek prisutno siromaštvo. Prema podacima, ispod granice siromaštva živi preko 15% ljudi, dok se porodice s troje ili više djece često identificiraju kao porodice koje žive ispod te granice. Ova zadnja činjenica izaziva ozbiljne zabrinutosti da se broj djece koja žive u siromaštvu kontinuirano povećava. Pored toga, veliki broj djece izložen je diskriminaciji, posebno u oblasti obrazovanja i socijalne zaštite, a u određenoj mjeri i različitim oblicima zlostavljanja i eksploatacije; identificiran je i rastući trend po pitanju nasilja u porodici. Među najugroženijim skupinama su djeca raseljenih lica, djeca bez pratnje i djeca bez roditeljske skrbi, djeca koja spadaju u manjinske grupe, te djeca s invaliditetom.

Stoga životni uslovi i iskustva djece, utvrđeni uglavnom porijeklom, porodičnim, socijalnim i ekonomskim historijatom, mogu dovesti do povećanja faktora rizika, prijetnji i ugroženosti. U kontekstu aktuelnog istraživanja, kao prvo se ima za cilj identificirati zajedničke atribute djece koja žive u ugroženim skupinama, kako bi se ukazalo na potrebu za inkluzivnim i holističkim pristupom djetinjstvu, u cilju smanjivanja faktora kategorizacije koji će vjerovatno dovesti do diskriminacije i stigmatizacije, a u pravcu jačanja realizacije njihovih prava i pristupa pravdi. Prema nalazima istraživanja o stanju djece, posebno one koja pripadaju ugroženim skupinama, postoje preklapanja u populacijama. Stanje velikog broja djece može se istovremeno utvrditi upotrebom raznolikog niza faktora ugroženosti. Stoga, uprkos kategorizaciji djece (npr. siromašna, bez porodice, institucionalizirana, žrtve zlostavljanja), identificiraju se mnoge zajedničke karakteristike i pristupi. Uzima se u obzir, na primjer, jedna vrlo česta situacija koju doživljavaju mnoga djeca: dijete može živjeti u siromaštvu, biti žrtva nasilja u porodici i žrtva diskriminacije u školi.

Na osnovu tih nalaza, među ključnim indikatorima za zakonsku zaštitu djece, učesnici kao prioritet utvrđuju zakonski zasnovane mehanizme za koordinaciju i monitoring. Smatra se vrlo važnim to što ne postoji koherentno tijelo za monitoring i koordinaciju, sa povećanim i obaveznim ovlastima; posebno kad se u obzir uzme politička i upravna struktura zemlje. Gore navedeni nedostatak rezultira nedosljednostima i disparitetima na nivou realizacije i provedbe zakona. Ne samo što to dovodi do kršenja utjelovljenih prava djece i spriječava njihov pristup pravdi, nego i doprinosi dodatnim nejednakostima i diskriminaciji djece; pošto postoji diferencijacija u pravnom tretmanu djece u različitim oblastima. Glavni utvrđeni pravni nedostaci vezani su za građanski status (registracija pri rođenju i državljanstvo), što sa svoje strane rezultira ograničenjima u

ostvarivanju mnogih drugih prava (zdravstvo, obrazovanje); sistem za socijalnu zaštitu, sistem starateljstva.

Uvažavajući to da pristup pravdi ne predstavlja samo pravo, nego i sredstvo za ostvarivanje drugih prava, zakonska zaštita djece se smatra povezanom s odredbenim i provedbenim okvirom koji se odnosi na pristup djece pravdi. Na osnovu nalaza iz istraživanja, među ključnim faktorima za osiguravanje pristupa djece pravdi nalaze se: a) prethodno osiguravanje zakonske zaštite (na osnovu evaluacije gore navedenih ključnih faktora), b) zaštita zakonskog zastupanja djece, c) sistem pravne pomoći za djecu. Uprkos činjenici da je pravo za zastupanje utjelovljeno u zakonu, u praksi ograničeni kapaciteti roditelja i nedostaci sistema starateljstva mogu predstavljati značajnu prepreku koja spriječava pristup djece pravdi. Pored toga, ne postoji nikakav sveobuhvatan pravni okvir na nacionalnom nivou kojim bi se obezbedio zakonski zasnovan sistem pravne pomoći kojim bi se zaštitio neometan pristup pravdi. Pored toga, obaveznim kriterijima uz birokratsku proceduru koja se mora slijediti u ostvarivanju pristupa sistemu obično se obeshrabruju djeca (i njihovi roditelji) u prijavljivanju za besplatnu pravnu pomoć.

Zakonodavni okvir u odnosu na prava djece i njihovu zakonsku zaštitu, kao i ključne karakteristike i problemi s kojima se djeca suočavaju, trebali bi se uzeti u obzir kod ostvarivanja objedinjenog pristupa, zasnovanog na pravima i potrebama, uz uobziravanje individualnosti svakog pojedinačnog djeteta. U tom pravcu, trebala bi se razmatrati osnovna pitanja vezana za djelotvornu provedbu zakonske zaštite djece, tj: a) saradnja i koordinacija, monitoring i evaluacija ključnih aktera i agencija u općem strukturalnom i upravnom kontekstu, b) izvedba i nivo realizacije u vezi s raspodjelom materijala i razvojem kadrovskih resursa u oblasti dječjih prava, c) nivo svijesti (javne i korisničke/pravne svijesti), u kombinaciji s konsultativnim i participativnim procesima i pitanjima javnih zalaganja u odnosu na promoviranje dječjih prava. Na osnovu nalaza iz istraživanja, niski indikatori vezani za prva dva pitanja (a, b) nalaze se među glavnim faktorima vezanim za ozbiljne jazove u provedbi po pitanju dječje zaštite. Uz to treba naglasiti i pitanje pravne svijesti kod djece. Uprkos zakonodavnim naporima na centralnom nivou i inicijativama na lokalnom nivou, pravna svijest kod djece je i dalje krajnje niska, posebno kod onih koji žive u socijalno isključenim skupinama.

U odnosu na opći kontekst i na osnovu nalaza istraživanja, toplo se predlaže da zakonodavni i upravni nivo obavi uspostavu centralnog koherentnog mehanizma za monitoring dječje zaštite i pristupa pravdi, čije bi se ovlasti primjenjivale na nivou cijele zemlje. Pored toga, predložio bi se objedinjeni pristup za identifikaciju djece, na osnovu evaluacije njihovog životnog konteksta i evaluacije njihovih potraživanja i potreba. Kategorizacija djece na osnovu socijalnih, etničkih i drugih relevantnih kriterija mogla bi rezultirati daljnom diskriminacijom; ona bi mogla rezultirati i potcjenjivanjem preklapanja u populaciji i potrebe za koherentnim i inkluzivnim pristupom ka dječjoj zaštiti. Kao zadnje ali ne i najmanje važno, kad je u pitanju bilo kakva aktivnost ili inicijativa vezana za jačanje pravne svijesti kod djece, u obzir treba uzeti ne samo sadržaj, nego i kontekst. To znači da bi se osim u školama, na redovnoj

osnovi trebalo organizirati više aktivnosti i u institucijama, dječjim zajednicama, itd. Pored toga bi se trebale organizirati specijalne akcije za jačanje svijesti usmjerene ka djeci koja pripadaju ugroženim grupama.

S A D R Ź A J

01	PRIZNANJA	04
02	UVODNI REZIME	07
03	UVOD U ISTRAŽIVANJE	13
04	PRVI DIO	17
	OPĆI PREGLED AKTUELNOG STANJA: FOKUS NA DJEČJU POPULACIJU	
05	DRUGI DIO	
	ZAKONSKA ZAŠTITA DJECE: ZAKONODAVNI I OKVIR POLITIKA KOJI SE ODNOSU NA PRAVA DJECE I NJIHOV PRISTUP PRAVDI	25
	A. ZAKON O DJEČJIM PRAVIMA U BIH: OPĆI PREGLED	25
	B. FOKUS NA ZAŠTITU DJECE U NAJUGROŽENIJEM STANJU: ODREDBE O PREVENCIJI I ZAŠTITI OD KRXENJA DJEČJIH PRAVA	30
	C. PRISTUP PRAVDI	40
	C.1. Pravni kapaciteti i zastupanje, starateljstvo i proceduralne zaštitne mjere kao preduslovi za pristup djece pravdi	40
	C.2. Djeca u dodiru sa zakonom	41
	C.3. Zakonski definiran sistem pravne pomoći	46
06	TREĆI DIO	49
	PROVEDBENI OKVIR KOJI SE ODNOSI NA PRAVA DJECE I NJIHOV PRISTUP PRAVDI	
	A. UPRAVA – KOORDINACIJA – SARADNJA: KLJUČNI AKTERI I AGENCIJE ZA DJEČJU ZAŠTITU	49
	B. RASPODJELA MATERIJALA I RAZVOJ KADROVSKIH RESURSA: REALIZACIJA I POJEDINAČNI KAPACITETI U CILJU PROVEDBE DJEČJE ZAŠTITE	52
	C. KONSULTACIJE - INKLUZIVNO UČEŠĆE DJECE; PRAVNA SVIJEST I JAVNO ZALAGANJE ZA DJEČJU ZAŠTITU	55
07	ZAKLJUČCI I PREPORUKE	58
08	GLAVNI IZVORI	61
09	ANEKS	64

UVOD U ISTRAŽIVANJE

Opće informacije o projektu

Projekat ima za cilj da dō doprinos u razvijanju dinamičnijeg civilnog društva, aktivnog učešća u javnoj debati o ljudskim pravima i socijalnoj inkluziji. U tom kontekstu, glavni cilj je pružiti podršku nadležnim akterima u BiH u pravcu unapređivanja njihovih kapaciteta u oblasti pravde i sigurnosti, posebno u odnosu na promoviranje i zaštitu dječjih prava. U tom pravcu, zakonodavni okvir koji se odnosi na dječja prava i pristup pravdi razmatra se na holističan način, i na odredbenom i na provedbenom nivou, u cilju formulacije koherentnih zaključaka po pitanju aktuelnog stanja i preporuka za daljnje unapređivanje relevantnih zakonodavnih i reakcija na nivou politika.

Sveukupno trajanje projekta bilo je 19 mjeseci, počevši od januara 2013, i on je zasnovan na saradnji lokalnih eksperata i eksperata iz EU. Glavna aktivnost uključivala je osmomjesečno istraživanje o stanju dječjih prava i pristupa pravdi u BiH. Empirijsko i istraživanje vezano za monitoring razrađeno je retrospektivno, putem vrijednih ulaznih informacija od nadležnih državnih i ostalih interesnih strana, kao i iz direktne interakcije s djecom kroz provedbu posebnih radionica. Nalazi istraživanja distribuirani su i o njima je diskutirano u kontekstu završne radionice gdje su se interesne strane-učesnice upoznale s ishodima, omogućeno im je bolje razumijevanje aktuelnog stanja, te su one ojačane u smislu djelotvorne provedbe dječjih prava, posebno stavljanjem naglaska na obavezne zaštitne mjere za pristup djece pravdi.

Logika - ključna pitanja - osnovni koncepti

Potvrđeno je da se pukim usvajanjem zakonodavstva o dječjim pravima i zaštiti automatski ne obezbjeđuje zaštita stvarne i propisne provedbe tih zakonodavnih odredbi. Kad je u pitanju UN-ova Konvencija o pravima djeteta, to je najšire ratificirani međunarodni instrument i najkoherentnije pravno sredstvo za reakciju po pitanju zaštite djece; iako ona predstavlja i jedan od ugovora koji se najčešće krše. BiH je ratificirala tu Konvenciju, uz ostale međunarodne instrumente i norme o dječjim pravima; međutim, kako proizlazi iz državnih i alternativnih monitoring izvještaja, još uvijek se bilježi nekoliko jazova na provedbenom nivou.¹

Također se potvrđuje da *pristup pravdi predstavlja temeljno pravo samo po sebi i osnovni preduslov za zaštitu i promoviranje svih ostalih ljudskih prava.*

Stoga, *to nije samo pravo, nego i ključno sredstvo za odbranu drugih prava, uključujući i dječja prava.*²

1 Indikativno pogledati: Komitet za prava djeteta, razmatranje izvještaja koje su dostavile države-potpisnice u okviru člana 44. Konvencije objedinilo je period od drugog do četvrtog periodičnog izvještaja država-potpisnica u 2009, Bosna i Hercegovina, [24. februar 2010], CRC/C/BIH/2-4, 14. jun 2011.

2 Ujedinjene nacije, Pristup pravdi za djecu, Izvještaj Visokog povjerenstva Ujedinjenih nacija za ljudska prava, A/HRC/25/35, 16. decembar 2013, vidi i UNPD, Programiranje u cilju ostvarivanja pravde: Pristup za sve, Praktični vodič za pristup pravdi zasnovan na ljudskim pravima, 2005, raspoloživ na http://fr.unrol.org/files/Justice_Guides_ProgrammingForJustice-AccessForAll.pdf

Prema gore navedenom, glavni cilj aktuelnog Projekta je da se pruži podrška nadležnim akterima u BiH u cilju unapređivanja njihovih kapaciteta u oblasti pravde i sigurnosti, posebno s obzirom na promoviranje i zaštitu dječjih prava. U tom pravcu, zakonodavni okvir koji se odnosi na dječja prava i pristup pravdi razmatra se na holističan način, i na odredbenom i na provedbenom nivou, u cilju formulacije koherentnih zaključaka po pitanju aktuelnog stanja i preporuka za daljnje unapređivanje relevantnih zakonodavnih i reakcija na nivou politika.

U okviru cilja Projekta, pitanja u Istraživanju formulirana su na sljedeći način:

- ❖ U cilju ispitivanja aktuelnog stanja djece u BiH, posebno one koja su u najugroženijem stanju i koja su najpodložnija riziku od viktimizacije
- ❖ U cilju ispitivanja zakona o dječjim pravima i pristupa pravdi u općem kontekstu zakonodavnog okvira
- ❖ U cilju fokusiranja na zakonodavne i praktične zaštitne mjere za zakonsku zaštitu djece i pristup pravdi
- ❖ U cilju identifikacije provedbenih jazova i determinantnih faktora za te jazove

Zakonska zaštita djece kako je ona utjelovljena u Konvenciji o pravima djeteta i pristup pravdi glavni su vodeći kompas za ovu analizu.

Drugonavedena stavka se odnosi na „mogućnost pribavljanja pravičnog i blagovremenog pravnog lijeka za kršenja prava zacrtanih u nacionalnim i međunarodnim normama i standardima, uključujući tu i Konvenciju o pravima djeteta“.³ Ona se primjenjuje na „građanske, upravne i krivične sfere nacionalnih pravnih sistema, uključujući i uobičajene i vjerske mehanizme za ostvarivanje pravde, međunarodne pravne sisteme, kao i mehanizme za alternativno i restorativno rješavanje sporova, te obuhvaća sve relevantne sudske postupke koji utječu na djecu⁴ bez ograničenja, uključujući i djecu za koju se navodi, koju se optužuje ili potvrđuje da su prekršila krivično pravo, te žrtve i svjedoke⁵ ili djecu koja dolaze u dodir s pravosudnim sistemom iz drugih razloga, poput problematike vezane za svoju skrb, starateljstvo ili zaštitu.“⁶ Ona zahtijeva „pravno osnaživanje sve djece. Njima bi se trebalo omogućiti da ostvaruju pristup relevantnim informacijama i djelotvornim pravnim lijekovima kako bi potraživala svoja prava, uključujući tu i posredovanje pravnih i drugih službi, edukaciju, konsultacije ili savjetovanje po pitanju dječjih prava, te podršku odraslih koji se u tu problematiku razumiju.“⁷

3 UN-ov Zajednički pristup pravdi za djecu, str. 4.

4 U Konvenciji o pravima djeteta dijete se definira kao „svako ljudsko biće ispod dobi od osamnaest godina, osim ako se po zakonu koji se na to dijete odnosi punoljetstvo ne stiče ranije“ (član 1).

5 Termin „Djeca žrtve i svjedoci“ označava djecu i adolescente, ispod dobi od 18 godina, koji su žrtve krivičnih djela, ili svjedoke krivičnih djela, bez obzira na njihovu ulogu u djelu ili u procesuiranju navodnog počinioca ili grupa počinitelja; Rezolucija Ekonomsko-socijalnog vijeća 2005/20, član 9(a).

6 Ujedinjene nacije, Pristup pravdi za djecu, Izvještaj Visokog povjerenstva Ujedinjenih nacija za ljudska prava, A/HRC/25/35, 16. decembar 2013.

7 UN-ov Zajednički pristup pravdi za djecu, str. 4.

Metodologija - ciljane grupe - ograničenja

U istraživanju se objedinjuje kvalitativni i metodološki pristup, dok se koristi više od dva metoda i tehničkih sredstva (triangulacija).

Uredsko istraživanje (u početnoj fazi) praćeno je empirijskim istraživanjem, uz pomoć različitih tehničkih sredstava, a) upitnika i polustrukturiranog vodiča za razgovore (za nadležne interesne strane-učesnice i ključne aktere), b) specijalne radionice s djecom

Ciljane grupe:

- Djeca BiH, uz specijalni fokus na maloljetnike bez pratnje, djecu s invaliditetom, Rome, djecu pogođenu siromaštvom i djecu koja žive u institucijama
- Nadležne državne (lokalne i nacionalne) i ostale (organizacije civilnog društva) interesne strane i profesionalci koji se direktno bave dječjom zaštitom i pristupom pravdi u sljedećim oblastima: Provedba zakona i pravosuđe - socijalna zaštita - zdravlje - obrazovanje

Učesnici su birani tako da se osigura sljedeće:

- geografska uravnoteženost (oba entiteta / 10 kantona, Distrikt Brčko)
- zastupljenost državnog i nedržavnog sektora
- pokrivenost svih oblasti i relevantnih aspekata pitanja iz istraživanja
- direktne ulazne informacije od djece

Odabir podataka izvršio je tim na lokalnom nivou:

- odgovoreno je na 111 upitnika
- obavljeno je 35 razgovora
- organizirane su 2 radionice za djecu (29 djece)

Ograničenja:

Nalazi ovog istraživanja moraju se tumačiti u svjetlu ograničenja koja se uvode u analizu. Treba iznijeti sljedeće: a) svi upitnici nisu bili temeljito popunjeni, uglavnom zbog toga što su neki učesnici smatrali da neka pitanja nisu bila vezana za njihovu vlastitu oblast, što se, međutim, moglo smatrati za nalaz istraživanja, b) podaci iz nekih razgovora bili su prilično oskudni, uglavnom zbog ograničenog vremena u kom su obavljani, c) protivrječne informacije koje su dolazile od profesionalaca koji rade u različitim službama i oblastima. Zadnja navedena stavka bi se mogla smatrati za nalaz istraživanja, jer ona odražava disparitet između uprave i lokalnog nivoa službi.

PRVI DIO

A. OPĆI PREGLED AKTUELNOG STANJA: FOKUS NA DJEČJU POPULACIJU U BIH

Aktuelna Država Bosna i Hercegovina (BiH) uspostavljena je 1995, po Dejtonskom mirovnom sporazumu. Bosna i Hercegovina (BiH) sastoji se od dva samostalna entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS), te treće oblasti, Distrikta Brčko, koji je pod upravom lokalne vlasti. Federacija Bosne i Hercegovine sastoji se od 10 federalnih jedinica - kantona. Zemlja ima tri konstitutivna naroda – Srbe, Hrvate i Bošnjake, te tročlano predsjedništvo, koje predstavlja svaku glavnu etničku grupu pojedinačno. Postoji centralna vlada, dok entiteti imaju svoje vlastite vlade, predsjednike i parlamente, kao i izvršna, zakonodavna i pravosudna tijela.¹ Politike socijalne zaštite usvajaju se na entitetskom nivou, ali se nadležnost za njihovu provedbu prenosi na niže nivoe vlasti u okviru lokalnih zajednica. Kompleksna politička i upravna struktura odražava se na realizaciju i provedbu zakona, posebno kad se radi o zakonskoj zaštiti djece. Treba naglasiti i to da je BiH postala članica Vijeća Evrope 2002. godine i da je ona zemlja-osnivač Mediteranske unije (2008). Pored toga, ona je potencijalna kandidatkinja za članstvo u Evropskoj uniji i kandidatkinja je za članstvo u Sjevernoatlantskom savezu (od 2010).

Siromaštvo je oduvijek bilo prisutno u zemlji, i kako se navodi, to je jedan od osnovnih problema za djecu u BiH; „svaki drugi stanovnik ove zemlje je socijalno isključen.“⁸ „Siromaštvo kao nusfeekat okolnosti koje preovlađuju u društvu i cjelokupnom društveno-ekonomskom stanju u zemlji ima direktnog utjecaja na dječju populaciju.“⁹ Prema podacima, 17,8% ljudi u Federaciji BiH živi ispod granice siromaštva, a još jedna trećina stanovništva živi blizu te granice; uglavnom zbog velike stope nezaposlenosti. Porodice s troje ili više djece često su prepoznate kao porodice koje žive ispod granice siromaštva u zemlji.¹⁰ Ova činjenica izaziva ozbiljnu zabrinutost da neprestano raste broj djece koja žive u siromaštvu. Naglašavamo da je u Federaciji BiH „skoro jedno od pedesetoro djece (3%) mlađe od 5 godina pothranjeno.“¹¹ Ovaj postotak je prilično veći kod romske djece, i do 24,2%.¹²

8 Neformalna mreža nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“ „ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU DJEČJIH PRAVA U BIH ZA PERIOD 2005-2011., Uz podršku organizacije „Save the Children“ Norveška

9 Komitet za prava djeteta, razmatranje izvještaja koje su dostavile države-potpisnice u okviru člana 44. Konvencije objedinilo je period od drugog do četvrtog periodičnog izvještaja država-potpisnica u 2009, Bosna i Hercegovina, [24. februar 2010], CRC/C/BIH/2-4, 14. jun 2011.

10 Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, AKCIONI PLAN ZA DJECU Bosne i Hercegovine (2011–2014.), 2011, Sarajevo, juli 2011

11 Komitet za prava djeteta, razmatranje izvještaja koje su dostavile države-potpisnice u okviru člana 44. Konvencije objedinilo je period od drugog do četvrtog periodičnog izvještaja država-potpisnica u 2009, Bosna i Hercegovina, [24. februar 2010], CRC/C/BIH/2-4, 14. jun 2011.

12 Neformalna mreža nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“ „ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU DJEČJIH PRAVA U BIH ZA PERIOD 2005-2011., Uz podršku organizacije „Save the Children“ Norveška

Osim toga, djeca su „izložena diskriminaciji, što je posljedica društvenog statusa, i kao takva trpe različite oblike diskriminacije u školi od svojih školskih kolega, a često i od nastavnika.“ Kako navode iz UN-ovog Komiteta za prava djeteta, rasna diskriminacija i dalje je ozbiljna i raširena pojava. Ta činjenica se uglavnom odražava u oblasti obrazovanja, kao i u kršenju prava romske djece, djece s invaliditetom, te općenito ugroženih skupina.¹³

Indikativno je da 93% te djece nije uključeno ni u kakve predškolske programe. Uz to, u mnogim školama su uslovi na vrlo niskom nivou i neprikladni u smislu obrazovnih, životnih i bezbjednosnih standarda.¹⁴ Prema podacima¹⁵ BiH je ispod granice međunarodnog prosjeka po broju učenika koji tvrde da su „sretni što idu u školu“. Štaviše, mnogi učenici, pa i nastavnici, tvrde da diskriminacija postoji, dok mnogi učenici često izbjegavaju aktivnosti s učenicima druge nacionalnosti¹⁶. Prema „podacima Ministarstva obrazovanja i kulture RS, u školskoj godini 2006/2007. 206 učenika osnovnih škola u tom entitetu nije pohađalo nastavu. Djeca koja najviše napuštaju školu su romska djeca.“¹⁷

Prema nalazima ranijih istraživanja, djeca su izložena različitim oblicima zlostavljanja: nasilje u porodici (15,10% - 2004, te 22% u 2009); fizičko kažnjavanje djece općenito (23,50% - 2004, te 21% u 2009). Podaci pokazuju da je problem zlostavljanja na ulicama primjetan (23,30% - 2004, te 37% u 2009), kao i u školama (25,40% u 2004. te 11% u 2009).¹⁸ Pored toga, identificira se rastući trend po pitanju nasilja u porodici.¹⁹ Treba naglasiti i ekonomsku eksploataciju djece, posebno kroz dječji rad i prošnju (definirane kao jedan od najgorih oblika dječjeg rada). Oko 6% djece starosti od 5-14 godina bavi se nekom vrstom rada van kuće, dok ih je 5% u porodičnom poslovanju. Štaviše, navodi se da je „100-200 djece starosti od 1-15 godina izloženo ekonomskoj

13 Komitet za prava djeteta, Zaključne opservacije objedinjenog drugog do četvrtog periodičnog izvještaja Bosne i Hercegovine, usvojene od strane Komiteta na njegovoj šezdeset prvoj sjednici (17. septembar – 5. oktobar 2012), CRC/C/BIH/CO/2-4, 29. novembar 2012.

14 Neformalna mreža nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“ ,ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU DJEČJIH PRAVA U BIH ZA PERIOD 2005-2011., Uz podršku organizacije „Save the Children“ Norveška

15 TIMS-trendovi u međunarodnoj Studiji iz matematike i prirodnih nauka, 2007.

16 Istraživanje „Diskriminacija djece u školama u BiH“, Save the Children Norveška, SEE

17 „Siromašni prisiljeni da napuste školu“, Nezavisne novine, 28. 12. 2008. u Neformalnoj mreži nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“ ,ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU DJEČJIH PRAVA U BIH ZA PERIOD 2005-2011., Uz podršku organizacije „Save the Children“ Norveška

18 Istraživanje po pitanju stanja dječjih prava u osnovnim i srednjim školama (prvi i drugi razred srednje škole) koje su sprovele nevladine organizacije „Naša djeca“ i „Zdravo susjede“ u BiH u 2004, te ponovno ispitivanje provedeno 2009. u okviru Neformalne mreže nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“, ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU DJEČJIH PRAVA U BIH ZA PERIOD 2005-2011, Uz podršku organizacije „Save the Children“ Norveška

19 Agencija za statistiku, Socijalna zaštita, Sarajevo, 2002-2007, Ispitivanje „Nasilje u porodici – razvojna studija u BiH“, Institut za studije kriminologije i bezbjednosti u Sarajevu, 2005.

eksploataciji na dnevnoj osnovi u velikim gradskim sredinama.“ Većina njih su Romi.²⁰ Treba naglasiti i da većina žrtava trgovine ljudima koje su identificirane, dolazi iz siromašnih i nefunkcionalnih porodica. „Nevladine organizacije smatraju da je stvarni broj tih žrtava mnogo veći.“²¹ Nedavni Izvještaj o nasilju nad djecom pokazao je da samo registrirane djece žrtava nasilja ima „650 (od kojih je 66 djece mlađe od 4 godine), da su djeca žrtve različitih oblika nasilja, obično emotivnog (33,7%) i fizičkog (21,8%) te da su i dječaci i djevojčice jednako izloženi nasilju.“²²

Među najugroženijim skupinama su djeca raseljenih lica, djeca bez pratnje i djeca bez roditeljske skrbi, djeca koja spadaju u manjinske grupe, te djeca s invaliditetom. Indikativno se naglašava sljedeće:

- „Čak i 16 godina nakon rata, pitanje izbjeglica i raseljenih lica još uvijek nije riješeno.“ Od ukupnog broja raseljenih lica, oko 17% su djeca (povratnika), koja žive u surovim uslovima.²³

- Nema tačnih podataka niti o broju maloljetnih migranata niti o broju djece bez pratnje, uglavnom zbog kontinuiranog protoka migracija (pošto je BiH još uvijek tranzitna ruta a ne zemlja odredišta), te pošto maloljetnici, u pratnji ili bez nje, obično napuštaju Bosnu i Hercegovinu prije nego što ih vlasti lociraju. Prema podacima Ministarstva sigurnosti BiH (prikupljenima u 2009. i 2010.), trendovi kretanja azilatana u zemlji se mijenjaju, te ukazuju na porast broja podnosilaca zahtjeva za međunarodnu zaštitu za maloljetnike bez pratnje,²⁴ a pored toga, jedan broj maloljetnika bez pratnje nalazi se u Imigracionom centru u uslovima koji nisu prilagođeni njihovoj dobi i potrebama.²⁵

- Broj djece bez roditeljskog staranja, koja su smještena u državnim i nevladinim

20 podaci iz Ureda državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima na koje se poziva Neformalna mreža nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“, ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU DJEČJIH PRAVA U BIH ZA PERIOD 2005-2011, Uz podršku organizacije „Save the Children“ Norveška

21 Nacionalni izvještaj predstavljen na Višeindikatorskom klsterskom ispitivanju, i istraživanje provedeno od strane „Zemlje djece“, istraživanje provedeno od strane Ombudsmana BiH 2009, na koje se poziva Neformalna mreža nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“, ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU DJEČJIH PRAVA U BIH ZA PERIOD 2005-2011, Uz podršku organizacije „Save the Children“ Norveška

22 Izvještaj o nasilju nad djecom u Republici Srpskoj, 2014 (Izvještaj je rezultat primjene Protokola za postupanje u slučaju nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece, koji su, na preporuku Ombudsmana za djecu, potpisala relevantna ministarstva – Ministarstvo obrazovanja i kulture, Ministarstvo zdravlja i socijalne pomoći, Ministarstvo za porodicu, mlade i sport, te Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske 20. novembra 2012.)

23 Neformalna mreža nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“, ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU DJEČJIH PRAVA U BIH ZA PERIOD 2005-2011., Uz podršku organizacije „Save the Children“ Norveška

24 Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Strategija u oblasti migracija i azila i Akcioni plan za period 2012–2015, Sarajevo, jun 2012, raspoloživo na <http://www.msb.gov.ba/PDF/Strategy%20and%20Action%20Plan%202012-2015,%20engleski.pdf>

25 Izvještaj za Vladu Bosne i Hercegovine o posjeti Bosni i Hercegovini Evropskog komiteta za prevenciju torture i nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) od 5. do 14. aprila 2011, Strazbur, 26. april 2012, CPT/Inf (2012) 15

institucijama, procjenjuje se na oko 1111²⁶ Od tog ukupnog broja djece bez roditeljskog staranja, oko 60% je smješteno u hraniteljskim porodicama.²⁷

- Romska djeca „nemaju jednake prilike za ostvarivanje pristupa zdravstvenim službama, službama za prehranu, obrazovanje i socijalnu zaštitu“, a istovremeno su „izložena stereotipima i predrasudama zbog kojih su izložena nasilju i agresiji u svojim lokalnim zajednicama i u većini škola.“ U BiH živi najmanje 10.500 romske djece, a ta cifra bi mogla iznositi čak i 21.000.²⁸ Dalje, 4,2 posto romske djece mlađe od 5 godina nije još prijavljeno pri rođenju.²⁹ Preko 80 posto ih živi u siromaštvu, a mnoga romska djeca žive u kućama u kojima nema osnovnih komunalija,³⁰ dok skoro 80% njih nema pristupa školi.

- „Djeca s različitim oblicima invalidnosti u Republici Srpskoj nemaju nikakve nadoknade (ona zavise od dobre volje nekih lokalnih zajednica koje su donijele odluke da pružaju posebne oblike pomoći).“ Najčešći oblici kršenja njihovih prava su u oblasti zdravstva i socijalne skrbi.

KLJUČNI NALAZI DIO A dječja populacija

Sljedeći nalazi fokusirani su na dječju populaciju; posebno na onu djecu koja doživljavaju socijalnu isključenost i koja su a) učestvovala u radionicama istraživanja, b) pripadaju ciljanim grupama Službi (socijalne, pravosudne, policijske, obrazovne) gdje rade profesionalci koji su učestvovali u istraživanju.

U kontekstu aktuelnog istraživanja, prvi je cilj identificiranje zajedničkih atributa djece koja žive u ugroženim skupinama, kako bi se ukazalo na potrebu za inkluzivnim i holističkim pristupom djetinjstvu, u cilju smanjivanja faktora kategorizacije koji će vjerovatno dovesti do diskriminacije i stigmatizacije, a u pravcu jačanja realizacije njihovih prava i pristupa pravdi.

U skladu s pristupom u istraživanju, nalazi o profilima i glavnim zajedničkim atributima dječje populacije predstavljeni su kako slijedi:

- ✓ Glavni zajednički faktori koji određuju životni kontekst djece
- ✓ Glavni zajednički atributi i stavovi djece
- ✓ Glavne ključne osobe u dječjim životima
- ✓ Glavni oblici zlostavljanja i kršenja prava

26 Statistički godišnji izvještaj Zavoda za statistiku FBiH, Sarajevo 2008. g.; Socijalna zaštita u Distriktu Brčko BiH 2004-2008, u 2009.

27 Neformalna mreža nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“ „ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU DJEČJIH PRAVA U BIH ZA PERIOD 2005-2011.“, Uz podršku organizacije „Save the Children“ Norveška

28 UNICEF, Stanje romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2013. raspoloživo na http://www.unicef.org/bih/roma_families-en-final.pdf

29 Isto, poziv na izvor Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i ostalih, Višeindikatorsko klstersko ispitivanje (MICS) 2011– 2012, Bosna i Hercegovina: Ispitivanje o Romima, Završni izvještaj, op.cit, 76-77.

30 Vidi Romi u centralnoj i istočnoj Evropi \Bosna i Hercegovina, raspoloživo na http://www.romachildren.com/?page_id=691

Preklapanje u populaciji: Stanje najvećeg broja djece može se istovremeno utvrditi na osnovu najrazličitijih faktora ugroženosti. Stoga, uprkos kategorizaciji djece (npr. siromašna, bez porodice, institucionalizirana, žrtve zlostavljanja), identificiraju se mnoge zajedničke karakteristike i pristupi. Uzima se u obzir, na primjer, jedna vrlo česta situacija koju doživljavaju mnoga djeca: dijete može živjeti u siromaštvu, biti žrtva nasilja u porodici i žrtva diskriminacije u školi.

Među nalazima treba naglasiti preklapanja u populaciji:

Faktori koji određuju životni kontekst djece

Siromaštvo:

- ✓ *Skoro sva djeca žive u siromaštvu, osim malog broja maloljetnih prekršilaca*
- ✓ *Siromaštvo je uglavnom vezano za kršenja dječjih prava koja uključuju materijalna lišavanja (hrana, smještaj, zdravlje)*
- ✓ *Siromaštvo objedinjeno s nefunkcionalnošću u porodici često rezultira zlostavljanjem, a zatim i institucionalizacijom djece.*
- ✓ *Siromaštvo objedinjeno s faktorima socijalnog historijata (posebno kod djece manjina) često rezultira diskriminacijom djece.*

Porodica:

- ✓ *U ogromnoj većini slučajeva, samo jedan ili nijedan od roditelja radi; često je glavni izvor porodičnih prihoda naknada od socijalne pomoći.*
- ✓ *Nefunkcionalnosti u porodici često rezultiraju uznemirenim i/ili agresivnim ponašanjem djece, i često djeca završavaju ili u centrima za socijalni rad (većina slučajeva) ili u kaznenom sistemu (maloljetnička delikvencija)*

Obrazovanje:

- ✓ *Skoro sva djeca upisana su u školu.*
- ✓ *Ogromna većina njih (približno 90%) ima prilično loš uspjeh u školi, dok se preko 65% njih suočava s poteškoćama u pisanju i čitanju, te je njihov nivo pismenosti prilično nizak u odnosu na nivo škole/razreda koji pohađaju.*
- ✓ *U nekim slučajevima, maloljetnike s „uznemirujućim“ ponašanjem obrazovni radnici podstiču da ne dolaze u školu i ubeđuju ih da prekinu školovanje.*
- ✓ *Djeca s invaliditetom mogu odustati od škole i mali broj njih ima podršku da završi osnovno obrazovanje, uglavnom zbog sljedećeg: a) u školi ne postoje potrebni uslovi, b) roditelji žele izbjeći stigmatizaciju djece, c) njihovi roditelji ih zanemaruju*

Zdravlje:

- ✓ *Mnoga djeca lišena su (adekvatnih) zdravstvenih usluga i socijalne pomoći zbog nepostojanja službene dokumentacije o njihovom građanskom i finansijskom statusu*
- ✓ *Kod mnoge djece s invaliditetom i djece s drugim zdravstvenim problemima koja žive u institucijama, odvojenost od porodice se mogla izbjeći da je njihova porodica dobila adekvatnu socijalnu i zdravstvenu podršku kod kuće*

Glavni atributi i stavovi

- ✓ *Skoro sva djeca iz nefunkcionalnih porodica (bez obzira na ekonomski status) osjećaju nezadovoljstvo, udaljenost, manjak samouvjerenosti i manjak ohrabrenja i podrške, uglavnom zbog svoje porodične situacije (posebno institucionalizirana djeca)*
- ✓ *S druge strane, djeca s funkcionalnom porodičnom sredinom, bez obzira na uslove siromaštva i socijalno porijeklo, vesela su i otvorenija prema učešću u različitim vannastavnim aktivnostima. Međutim, kad se radi o pohađanju škole i formalnim obrazovnim aktivnostima, njihovo učešće i uspjeh su na krajnje niskom nivou.*
- ✓ *Skoro sva djeca se odnose negativno prema pohađanju škole i nemaju želje za napretkom (u školi)*
- ✓ *Skoro sva djeca koja žive u institucijama osjećaju se stigmatizirano zbog svoje institucionaliziranosti, a mnoga od njih izjavljuju da se osjećaju različitima od druge djece. Institucionalizacija je, prema stavovima koje su iznijela djeca, činjenica koju „ona ne mogu sakriti“ i kad se ona sazna, automatski ukazuje na njihov historijat, te na određeni način izloži njihov lični život i lične podatke.*
- ✓ *Većina maloljetnih prestupnika ima manjak interesa za školsko obrazovanje, izražava nepoštovanje autoriteta i pokušava pojačati svoje samopouzdanje putem priznavanja od strane starijih prekršilaca (sugestivnost, manipulacija, nizak prag tolerancije na frustracije). Većina prestupnika je iz porodica gdje su roditelji siromašni i nezaposleni, međutim, postoji značajan broj djece iz porodica s višim ekonomskim statusom.*

Glavne ključne osobe u dječjim životima

- ✓ **Roditelji:** *U nefunkcionalnim porodicama, uglavnom roditelje treba optužiti za viktimizaciju djece (skoro 50% djece bilo je žrtvama nasilja u porodici, psihološkog ili tjelesnog). Roditelji djece s invaliditetom, posebno oni koji žive u surovim ekonomskim uslovima, nemaju kapacitete za vođenje brige o djeci kod kuće; stoga institucionalizacija izgleda kao jedino rješenje za njih.*
- ✓ **Staratelji:** *(za djecu bez porodica) U praksi oni većinom provode birokratske i administrativne aktivnosti po pitanju predmeta djeteta, i u većini slučajeva ne dolaze u direktni (stalni) dodir s djetetom, bilo zbog opterećenosti poslom, bilo zbog geografske udaljenosti od mjesta gdje dijete boravi.*
- ✓ **Nastavnici** *imaju ključnu ulogu*
 - a) *po pitanju „monitoringa“ života dječje porodice i kršenja dječjih prava u okviru porodice*
 - b) *nastavnici u instituciji glavne su osobe kojima se maloljetnici obraćaju (i na koje se oslanjaju), jer osim nastave, oni u praksi preuzimaju i ulogu dnevnog boravka zbog nedovoljnog broja osoblja u institucijama. Moglo bi se reći da nastavnici, u mnogo slučajeva, popunjavaju gore navedene jazove u starateljskom sistemu.*

Glavni oblici zlostavljanja i kršenja prava

- ✓ *Kršenja dječjih prava vezana za porodičnu sredinu mogu se identificirati a) bilo u okviru porodice, uglavnom od strane roditelja (zanemarivanje, tjelesno i psihološko nasilje), i/ili b) zbog porodične situacije (diskriminacija i/ili stigmatizacija djeteta)*
- ✓ *Ogromna većina djece koja se eksploatiraju finansijski (npr. dječji rad, prošnja) i ranije je bilo žrtvom nasilja u porodici i zanemarivanja*
- ✓ *U nekim slučajevima, djecu eksploatiraju/iskorištavaju odrasli za vršenje krivičnih djela*
- ✓ *Mnogu djecu (posebno romsku) finansijski eksploatiraju drugi članovi porodice (dječji rad, prošnja)*
- ✓ *Značajan broj djece koja potiču iz manjinskih grupa ili žive u institucijama bio je barem jednom žrtvom diskriminacije u svom školskom životu (uključujući tu i zlostavljanje od strane druge djece iste starosne dobi)*
- ✓ *Među najčešće kršenim pravima su pravo na socijalnu zaštitu i pravo na obrazovanje*

DRUGI DIO

ZAKONSKA ZAŠTITA DJECE: ZAKONODAVNI I OKVIR POLITIKA KOJI SE ODNOSI NA PRAVA DJECE I NJIHOV PRISTUP PRAVDI

A. ZAKON O DJEČJIM PRAVIMA U BIH: OPĆI PREGLED

Zakonodavstvo po pitanju prava i zaštite djece uokvireno je u raznolikom paketu pravnih odredbi zasnovanih na federalnom i međunarodnom pravu. Zaštita i promocija dječjih prava su zaštićeni Ustavom Bosne i Hercegovine; pored toga, u tom pravcu doneseno je nekoliko pravnih odredbi, a u skladu s međunarodnim konvencijama i normama na evropskom nivou. Na osnovu ustavnog mandata³¹ svi građani koji žive u zemlji uživaju punu zaštitu ljudskih prava bez diskriminacije po osnovu spola, rase, boje kože, jezika, vjere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, povezanosti s nekom nacionalnom manjinom, imovinskog, statusa pri rođenju ili nekog drugog statusa. Taj princip utjelovljen je i u Ustavu oba entiteta.³²

Pored toga, odredbe međunarodnih konvencija i sporazuma, u vrijeme kad se donose i stupaju na snagu zavisno od svojih odnosnih uslova, postaju sastavni dio domaćeg prava i imaju veću snagu od bilo koje suprotne odredbe zakona.³³ Stoga sudovi mogu direktno primjenjivati odredbe ratificiranih konvencija pozivanjem na ustavne odredbe. Posebno se u Aneksu I Dejtonskog mirovnog sporazuma priznaje primjenjivost 15 ugovora o ljudskim pravima. U skladu s tim, Bosna i Hercegovina, kao i oba entiteta, osiguravaju

31 Ustav Bosne i Hercegovine: član II. o ljudskim pravima i temeljnim slobodama, Aneks I (međunarodne konvencije i sporazumi)

32 Federacije Bosne i Hercegovine (vidi potpoglavlje VII o ljudskim pravima i temeljnim slobodama) i Republike Srpske (vidi potpoglavlje II o ljudskim pravima i slobodama), kao i po Statutu Distrikta Brčko Bosne i Hercegovine (vidi članove 13-17)

33 Član 2. i 4. potpoglavlja VII o međunarodnim odnosima Ustava Federacije BiH
Naglašavam da sporazume s drugim državama i međunarodnim organizacijama treba potpisati i ratificirati predsjednik Federacije u ime Federacije. Oni stupaju na snagu u Federaciji samo ukoliko ih odobri Skupština Federacije, uz prethodni pristanak Skupštine BiH, osim ukoliko Skupština Federacije ili Skupština BiH nisu predvidjeli u svojim zakonima da za takve međunarodne sporazume nije potreban pristanak.
Naglašavam i to da je Bosna i Hercegovina postala članica Vijeća Evrope 2002, te da je 2008. potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju s Evropskom unijom. Potpisnica Evropske konvencije o ljudskim pravima i temeljnim slobodama postala je 2002.

ostvarivanje međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda.³⁴ Među gore navedenim ugovorima nalazi se i Konvencija o pravima djeteta. Ta Konvencija istaknuta je kao jedan od glavnih pravnih instrumenata za zaštitu dječjih prava.³⁵ Svako dijete u okviru teritorije, bez obzira na porijeklo i nacionalnost, ima pravo na ostvarivanje prava i zaštite priznate Konvencijom, dok je država njome pravno obavezana. U skladu s tim, odredbe Konvencije trebale bi se primjenjivati direktno kad god je nacionalni zakon u suprotnosti s njima. Kako bi se osigurala efikasna provedba Konvencije, BiH je poduzela nekoliko neophodnih mjera, naime, „Akcioni plan za djecu BiH za period 2002 – 2010“, koji je usvojen u junu 2007. s ciljem jačanja položaja djece u BiH;³⁶ novi Akcioni plan za djecu za period od 2011. do 2014, koji je usvojen 2011, s fokusom na dječja prava u oblasti zdravstva, obrazovanja i socijalne sigurnosti, s posebnim naglaskom na djecu koja spadaju u ugrožene skupine, kao i Nacionalna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom (2012-2015), koju je usvojilo Vijeće ministara (28. novembar 2012), utvrđuju oblike nasilja nad djecom i postavljaju konkretne ciljeve i mjere usmjerene na prevenciju nasilja nad djecom. Trebalo bi naglasiti i to da je Bosna i Hercegovina povukla rezervaciju u odnosu na član 9. Konvencije o pravima djeteta.³⁷ Nakon toga, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice formiralo je grupu sa zadatkom da uskladi propise iz domaćeg zakonodavstva s Koalicijom dječjih prava.

34 Članom II (1) se konkretno predviđa da „BiH i oba Entiteta osiguravaju najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda.“ U istom članu Ustava Bosne i Hercegovine, potparagraf (2), predviđa se, između ostalog, sljedeće: „prava i slobode zacrtani u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda i njenom Protokolu direktno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Oni imaju prioritet nad svim drugim zakonima.“

Aneksom I Ustava BiH uvodi se obaveza za Bosnu i Hercegovinu da na svojoj teritoriji primjenjuje i neke dodatne sporazume o ljudskim pravima, poput Povelje o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966), Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (1948), Međunarodne povelje o građanskim i političkim pravima (1966), te njenih dodatnih Opcionih protokola (1989); Međunarodne konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW, 1979), te Konvencije o pravima djeteta (1989).

35 Konvencija je za Bosnu i Hercegovinu prvobitno stupila na snagu 1991, kao rezultat ratifikacije od strane Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije; Bosna i Hercegovina postala je država-potpisnica sukcesijom 1993.

36 Provedbeni monitoring Akcionog plana za taj period bio je u nadležnosti BiH Vijeća za djecu, koje je igralo značajnu ulogu u cilju promocije dječje zaštite.

37 „Tokom 2007. godine, zahtjev za povlačenje rezervacije od člana 9. CRC-a je prihvaćen i on je prosljeđen u proceduru usvajanja. Krajem maja 2008, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine povuklo je rezervaciju po ovom članu, što ukazuje na nedopustivu sporost uprave.“ Neformalna mreža nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“ „ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU DJEČJIH PRAVA U BIH ZA PERIOD 2005-2011

Pored toga, u cilju poboljšanja stanja djece donešene su i mnoge druge okvirne politike i Akcioni planovi.³⁸ Treba naglasiti i inicijativu Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH u svrhu potpisivanja i ratifikacije Konvencije o međunarodnom povratu dječje potpore i drugih oblika porodičnog izdržavanja,³⁹ Konvencije Vijeća Evrope o kontaktu po pitanju djece i Konvencije Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja.⁴⁰

Zakonско priznanje temeljnih prava, uključujući i djecu, primarno je utjelovljeno na ustavnom nivou, tj. pravu na hranu – prehranu,⁴¹ smještaj i socijalnu skrb,⁴² zdravstvo,⁴³ obrazovanje, porodicu (roditeljsku brigu i odgovornosti – starateljstvo),⁴⁴ zaštitu manjina.⁴⁵ Zakonodavstvom se predviđa i dodatna zaštita djece u situacijama gdje su ona ugrožena, te je zadnjih godina donijeto nekoliko akata u skladu s relevantnim međunarodnim normama. Među njima treba naglasiti zakonodavna dešavanja koja se odnose na uređivanje građanskog statusa djece, na borbu protiv diskriminacije i na

38 Konkretno, s fokusom na zadnjih pet godina:

- Okvirne politike za unapređivanje ranog rasta i razvoja djece u Bosni i Hercegovini, u martu 2012;

- Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine (2011-2014);

- Nacionalna strategija za kontrolu narkotičkih droga, prevenciju i suzbijanje zloupotrebe narkotičkih droga u Bosni i Hercegovini (2009-2013);

- Nacionalni akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima (2008-2012);

- Provedbeni plan za strateško usmjerenje razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini (2008-2015);

- Nacionalna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom (2011-2014);

- Revidirani akcioni plan za obrazovne potrebe Roma iz 2010.

Naglašava se da je Republika Srpska usvojila Politiku za promoviranje ranog rasta i razvoja djece u Republici Srpskoj za period 2011-2015. Cilj Politike je da se unaprijedi rani rast i razvoj, da se stremi ka najvišim standardima zajednice, da se stvore optimalni uslovi za adekvatan rast i razvoj djece, tako da svako dijete, bez obzira na svoje vlastite društvene i ostale individualne kapacitete, ima uslove za zdrav početak života i ostvarivanje svojih punih potencijala. Pored toga, u julu 2011. usvojen je Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine 2010-2014, s ciljem jačanja institucionalnih kapaciteta, koordinacije i međusektorske saradnje na svim nivoima vlasti.

39 Konvencija je stupila na snagu 2. februara 2013.

40 Konvencije VE stupile su na snagu 1. marta 2013.

41 Priznato u okviru člana 2p), potpoglavlje VII o ljudskim pravima i temeljnim slobodama Ustava Federacije BiH.

42 Priznato u okviru člana 2n)q), potpoglavlje VII o ljudskim pravima i temeljnim slobodama Ustava Federacije BiH, člana 43, potpoglavlja II o ljudskim pravima i slobodama Ustava Republike Srpske

43 Priznato u okviru člana 2o), potpoglavlje VII o ljudskim pravima i temeljnim slobodama Ustava Federacije BiH, člana 37, potpoglavlja II o ljudskim pravima i slobodama Ustava Republike Srpske

44 Priznato u okviru člana 3f), potpoglavlje II o ljudskim pravima i temeljnim slobodama Ustava Bosne i Hercegovine, člana 2j) potpoglavlje VII o ljudskim pravima i temeljnim slobodama Ustava Federacije BiH, člana 36, potpoglavlja II o ljudskim pravima i slobodama Ustava Republike Srpske

45 Pravo na zaštitu manjina i ugroženih skupina je priznato u okviru člana 2r), potpoglavlje VII o ljudskim pravima i temeljnim slobodama Ustava Federacije BiH

zaštitu djece koja pripadaju manjinama.⁴⁶

Treba naglasiti da su u oba entiteta usvojeni zakonski propisi o matičnim knjigama, kojima se usklađuje registracija građana u cijeloj zemlji.⁴⁷ Međutim, još uvijek postoje neusaglašenosti po pitanju registracije rođenih i pristupa besplatnoj pravnoj pomoći po pitanju registracije građana. To pitanje direktno je vezano za rizik od apatridije s kojim se suočavaju mnoga djeca, što dovodi do lišavanja prava koja imaju državljani.⁴⁸ Ova posljednja navedena činjenica, u kombinaciji s drugim faktorima, ima negativnog utjecaja i na upis dece u škole i pohađanje nastave, jer je registracija preduslov za pozivanje djece u školu. Osim toga, u okviru sistema socijalne pomoći, nivo socijalnih davanja zavisio je od mjesta boravka korisnika; to automatski rezultira ozbiljnim ograničenjima u socijalnoj zaštiti romske djece.

Poseban naglasak se u donjem tekstu stavlja na pravo na obrazovanje i pravo na zdravstvenu njegu; s obzirom na to da u BiH a) “dječja prava po pitanju obrazovanja i adekvatne njege i socijalne pomoći za njihovo fizičko i mentalno zdravlje u školama i na drugim mjestima gdje se ona obrazuju, imaju prioritet u odnosu na sva ostala prava”,⁴⁹ b) da su određena stanja ugroženosti djece, posebno one koja žive u siromaštvu i one koja žive u institucijama, povezana s oblašću obrazovanja i socijalnog/zdravstvenog stanja. Konkretno:

Ustavom BiH definiše se da sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine imaju pravo na obrazovanje, te da uspostava tog prava leži u nadležnosti entiteta. U skladu s Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine,⁵⁰ kantoni u Federaciji Bosne i Hercegovine imaju nadležnost da utvrđuju obrazovne politike i da donose pravila o obrazovanju i osiguravaju ga. U skladu s tim, institucije obrazovanja na svim nivoima obrazovanja

46 Konkretno:

- Zakon o registraciji rođenja u Federaciji Bosne i Hercegovine, u julu 2011;
- Zakon o zaštiti i tretmanu djece i maloljetnika u dodiru sa zakonom u Republici Srpskoj, u januaru 2011;
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti Federacije Bosne i Hercegovine, 2010, koji ima za cilj regulisanje zdravstvene zaštite nacionalnih manjina;
- Zakonski propisi o registraciji rođenih u Republici Srpskoj, u oktobru 2009;
- Zakon o zabrani diskriminacije, u julu 2009.

47 Radni dokument osoblja Komisije, IZVJEŠTAJ O NAPRETKU Bosne i Hercegovine 2012, str. 20, raspoloživo na http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/ba_rapport_2012_en.pdf

48 UNICEF, Stanje romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2013. raspoloživo na http://www.unicef.org/bih/roma_families-en-final.pdf

49 Član 5, Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, u skladu s članom IV. 4a) i II.4 Ustava Bosne i Hercegovine, koji je usvojila Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine na sjednici Zastupničkog doma održanoj 2003. i na sjednici Doma naroda održanoj 2003; u skladu s članom I; „Ovim zakonom se regulišu principi predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja i vaspitanja, obrazovanja odraslih i uspostave i funkcioniranja institucija koje pružaju usluge u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini, kao i dopunskog obrazovanja za djecu državljana BiH u inostranstvu“

50 Službene novine Federacije BiH, br. 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 60/02, 18/03, 63/03

imaju odgovornost da doprinose stvaranju kulture u kojoj se poštuju ljudska prava i osnovne slobode svih građana, prema definiciji iz Ustava i drugih dokumenata u oblasti ljudskih prava čija je BiH potpisnica. Osim toga, roditelji (ili zakonski staratelji) zakonski su obavezni registrirati i slati svoju djecu u školu. Jedan od glavnih ciljeva obrazovanja je „osigurati jednake prilike za obrazovanje i mogućnost odabira na svim nivoima obrazovanja, bez obzira na spol, rasu, nacionalnost, socijalni i kulturni historijat i status, porodični status, vjeru, psihosocijalne i druge lične karakteristike.“⁵¹ Među osnovnim principima se predviđaju neometan pristup i mogućnost učešća u odgovarajućem obrazovnom procesu, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, tako da dijete razvija svoje urođene i potencijalne intelektualne, fizičke i moralne sposobnosti, na svim nivoima obrazovanja.⁵² U tom pravcu i u cilju unapređivanja inkluzivnog obrazovanja, treba naglasiti i ratifikaciju Konvencije o pravima lica sa invaliditetom (mart 2010). Osim toga, zadnjih godina usvajane su Strategije u oblasti obrazovanja, poput Strategije za razvoj stručnog obrazovanja i obuke (2007-2013), Strategije za razvoj predškolskog vaspitanja i obrazovanja, Strateških smjernica za razvoj obrazovanja, kao i Provedbenog plana (2008-2015) i Revidiranog akcionog plana za obrazovanje Roma

Što se tiče zdravstvenog sistema, na federalnom nivou ne postoji koherentan zakonodavni okvir, a zdravstvena zaštita leži u nadležnosti i propise izdaju parlamenti Entiteta i Distrikta Brčko. Federalnim zakonom usvojenim 2008. (koji je na snagu stupio 2009) predviđa se obavezno zdravstveno osiguranje i besplatan pristup zdravstvenoj zaštiti za djecu starosti do 15 godina, ukoliko ona nisu već obuhvaćena osiguranim licem u svojoj porodici. Djeca starosti između 15 i 18 godina nisu obuhvaćena gorenavedenom odredbom, osim ako ne pohađaju školu. Prema tom zakonodavstvu, zdravstvena zaštita može biti obavezna i dobrovoljna.⁵³ U prvom slučaju, sva osigurana lica u okviru obaveznog zdravstvenog osiguranja dobivaju pravo zaštićeno u okviru sistema osiguranja u primarnom zdravstvu. Drugi slučaj zasnovan je na principima uzajamnosti, solidarnosti i kvaliteta, što znači da su svim licima dostupne sve zdravstvene usluge bez obzira na njihov spol, starost i vjeru, pod uslovom da oni ispunjavaju svoje obaveze u okviru osiguranja. U kontekstu dobrovoljnog osiguranja, priznaje se dopunsko, dodatno i privatno

51 Član 3, Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini

52 Član 4, Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Dodatno, u skladu s članom 35, paragraf 1, škola ne smije vršiti nikakvu diskriminaciju u pristupu djece obrazovanju niti u njihovom učešću u obrazovnom procesu na osnovu rase, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog i drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog historijata, niti zato što se radi o djeci s poteškoćama u razvoju, niti na bilo kojoj drugoj osnovi.

53 Zakon o zdravstvenom osiguranju RS (Službeni list Republike Srpske, br. 18/99, 51/01, 70/01, 51/03, 57/03, 17/08, 01/09, 01/09, 106/09); Zakon o zdravstvenom osiguranju Federacije BiH (Službene novine FBiH, br. 30/97, 7/02 i 70/08); Zakon o zdravstvenom osiguranju Distrikta Brčko BiH (Službeni list Distrikta Brčko BiH, br. 1/02, 7/02 19/07 2/08 i 34/08).

osiguranje.⁵⁴ Stoga, zdravstvena zaštita zavisi od prethodnog socijalnog osiguranja i ona je utvrđena kao njegov sastavni dio, putem sredstava koja ulažu građani.⁵⁵

Na entitetskom/kantonalnom nivou, provedba gore navedenog zakona se odvija s poteškoćama. „Sistem zdravstvene zaštite je centraliziran u RS, dok je u FBiH decentraliziran, jer je nadležnost federalnih i kantonalnih vlasti raspodijeljena u sferi zdravstva. [...] Svim građanima, uključujući tu i lica sa invaliditetom, jamči se neotuđivo pravo na ostvarivanje zdravstvene zaštite, tj. pravo na pristupačne zdravstvene usluge standardnog kvaliteta i jednakog sadržaja za sve.“⁵⁶ U cilju unapređivanja sistema, zadnjih godina je došlo do nekoliko intervencija u oblasti politika i zakonodavstva, uglavnom s fokusom na zaštitu dječjeg prava na zdravlje.⁵⁷ Međutim, još uvijek se u praksi nailazi na mnoge (uglavnom budžetske) prepreke, što sprečava punu realizaciju zaštitnih odredbi za djecu.⁵⁸

B. ODREDBE O PREVENCIJI I ZAŠTITI OD KRŠENJA DJEČJIH PRAVA: FOKUS NA ZAŠTITU DJECE U NAJUGROŽENIJEM STANJU

U skladu s ratificiranom Konvencijom o pravima djeteta, svakom djetetu „iz razloga njegove fizičke i mentalne nezrelosti, potrebne su posebne zaštitne mjere i skrb, uključujući i odgovarajuću zakonsku zaštitu, prije kao i nakon rođenja.“⁵⁹

U nekoliko slučajeva međutim, potrebne su dodatne i posebne mjere zaštite zbog situacija koje djeca doživljavaju. Takve se okolnosti, između ostalog,

- a) mogu desiti u slučaju konkretnih kršenja dječjih prava u kontekstu određenih incidenata i/ili
- b) mogu formulirati u kontekstu određenih životnih uslova i mogu doprinijeti kontinuiranom kršenju i narušavanju stanja djeteta.

54 U slučaju dopunskog osiguranja, razliku do pune vrijednosti prava na zdravstvenu zaštitu zasnovanog na primarnom zdravstvenom osiguranju snosi samo osigurano lice, uključujući tu i lica sa invaliditetom: Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS (Službeni list Republike Srpske, br. 106/09); Zakon o zdravstvenoj zaštiti Federacije BiH (Službene novine FBiH, br. 29/97); Zakon o zdravstvenoj zaštiti Distrikta Brčko BiH (Službeni list Distrikta Brčko BiH, br. 2/01, 19/07 i 2/08)

55 IZVJEŠTAJ O PROVEDBI KONVENCIJE UJEDINJENIH NACIJA O PRAVIMA INVALIDNIH LICA U BOSNI I HERCEGOVINI u sklopu člana 35, paragraf 1, Konvencije o pravima invalidnih lica, paragraf 151

56 isto, paragraf 140: „Federalne vlasti imaju pravo utvrđivati politike i donositi zakone u ovoj oblasti, dok kantoni imaju pravo utvrđivati politike i provoditi zakone u skladu sa zahtjevima nadležnosti u sferi zdravstva, te se ona realiziraju od strane kantona, u koordinaciji s federalnim nivoom vlasti.“

57 To su, između ostalog: Zakon o zdravstvenoj zaštiti Federacije Bosne i Hercegovine (2010), koji ima za cilj regulaciju zdravstvene zaštite za nacionalne manjine. Okvirne politike za unapređivanje ranog rasta i razvoja djece u Bosni i Hercegovini (mart 2012), Nacionalna strategija za kontrolu narkotičkih droga, prevenciju i suzbijanje zloupotrebe narkotičkih droga u Bosni i Hercegovini (2009-2013).

58 Indikativno, krajnje je nizak nivo izvora iz Fonda solidarnosti u Federaciji BiH u poređenju sa stvarnim potrebama.

59 Međunarodna konvencija o pravima djeteta

Stoga životni uslovi i iskustva djece, utvrđeni uglavnom porijeklom, porodičnim, socijalnim i ekonomskim historijatom, mogu dovesti do povećanja faktora rizika, prijetnji i ugroženosti. Ovim zadnje navedenim se povećava rizik od viktimizacije djece i čini ih ugroženijima od ostalih. Naglašava se da je termin „ugroženost“ nejasan i da nije jasno utvrđen u kontekstu domaćeg zakonodavstva.

Konkretno, po pitanju glavnih zakonski priznatih oblika zlostavljanja, zanemarivanja, maltretiranja, eksploatacije djece:

- U slučaju seksualnog, fizičkog ili drugog narušavanja stanja djeteta, uspostavlja se zakonska dužnost da se odmah obavijeste vlasti ili tužilac, čime se obavezuje svaka osoba odgovorna za zaštitu djeteta (tj. zvaničnici u zdravstvu, nastavnici, skrbnici, roditelji, staratelji, usvojitelji i drugi).⁶⁰ Treba naglasiti i postojanje Strategije za borbu protiv nasilja nad djecom (2011-2014).

- Narušavanja dječjih prava, uglavnom ona koja se odnose na ozbiljne oblike zlostavljanja i eksploatacije, predstavljaju kažnjiva krivična djela u kontekstu krivičnog prava (tj. seksualno zlostavljanje, dječja pornografija).

- Specijalna zaštita pruža se i ukoliko do takvih krivičnih djela, i u nekom drugom obliku zlostavljanja, nasilja, eksploatacije i zanemarivanja dođe u okviru porodične sredine i djeca bivaju izložena nasilju u porodici. Strategija protiv nasilja u porodici (2009-2010) i zakon donesen 2005. predstavljaju značajne pomake u pravcu zaštite djece. Tim zakonom se, između ostalog, predviđa da je tjelesna kazna u školama i kod kuće nezakonita i kažnjiva (čak i kod „discipliniranja“ djece). U slučaju nasilja u porodici, roditelji (ili zakonski staratelj) mogu biti lišeni svojih roditeljskih/starateljskih prava po odredbama zakona o porodici.⁶¹ Ono što izaziva veliku zabrinutost po pitanju fenomenologije kriminaliteta je pedofilija u porodičnoj sredini, jer su „zlostavljači često ljudi iz neposredne blizine – roditelji, članovi uže porodice, susjedi, vjerski učitelji, nastavnici i treneri.“⁶²

60 Član 213(2) Zakona o krivičnom postupku BiH; član 228(2) Zakona o krivičnom postupku FBiH; član 213(2) Zakona o krivičnom postupku RS; član 213(2) Zakona o krivičnom postupku Distrikta Brčko BiH

61 Član 127. Zakona o porodici FBiH; Član 110. Zakona o porodici Distrikta Brčko BiH, član 154. Zakona o porodici FBiH; član 136. Zakona o porodici Distrikta Brčko BiH; član 106. Zakona o porodici RS

62 Neformalna mreža nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“ „ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU DJEČJIH PRAVA U BIH ZA PERIOD 2005-2011, Uz podršku organizacije „Save the Children“ Norveška, vidi i Izvještaj o stanju u BiH po pitanju seksualnog nasilja nad djecom, regionalni projekat „Pandorina kutija“, Sarajevo, juli 2011.

- Zakonski propisi kojima se djeca štite od ekonomske eksploatacije,⁶³ i od najgorih oblika dječjeg rada (uključujući i prisilnu prošnju) regulisano je na entitetskom nivou. Naglašava se da je dječji rad regulisan po posebnim zakonima kojima se predviđa dodatna zaštita djece, dok su entitetske vlade nadležne za njihovu realizaciju. Ipak, nema posebnog inspeksijskog sistema za kršenja zakona o dječjem radu.⁶⁴ Posebno po pitanju djece u situacijama gdje su ona ugrožena:

Među najugroženijim grupama su djeca koja pripadaju manjinama, djeca sa invaliditetom, djeca bez roditeljske skrbi, djeca bez pratnje ili razdvojena ili raseljena djeca, koja između ostalog, zapadaju u siromaštvo, a često bivaju i smeštena u institucije.

Kako je potvrđeno, djeca bez roditeljske skrbi su često najugroženija od svih.⁶⁵ Ona imaju pravo na skrb i zaštitu u skladu s UN-ovom konvencijom o dječjim pravima.⁶⁶ Trebalo bi podvući, kako je već spomenuto, da je BiH povukla svoju jedinu rezervaciju

63 Zakon o radu RS, FBiH i Distrikta Brčko; Krivični zakon FBiH, RS i Kazneni zakon Distrikta Brčko; Javni mir i red u FBiH, Zakon o javnom miru i redu RS, Zakon o javnom miru i redu Distrikta Brčko, Zakon o porodici RS, FBiH i Distrikta Brčko

64 Na entitetskom nivou i nivou Distrikta Brčko, zakonima o radu se ograničava rad djece. Minimalna starosna granica za zapošljavanje djece je 15 godina (u Federaciji i u Republici Srpskoj). Maloljetnici stariji od 15 godina imaju pravo na rad pod određenim odredbama (tj. važeća potvrda o zdravstvenoj sposobnosti za rad, neobavljanje opasnih poslova ili „noćnog rada“ osim u izuzetnim okolnostima). Međutim, treba naglasiti da nema inspektora posebno nadležnih za inspekciju rada djece i da nisu obavljena nikakva posebna istraživanja niti pregledi po pitanju kršenja zakona o radu djece (tj. po pitanju djece koja rade na porodičnim farmama). Uprkos tome, inspekcije rada prijavile su da nisu pronašle nikakvih značajnih kršenja zakona o radu djece. Naglašava se i to da nisu prikupljeni nikakvi podaci o radu djece. (BIRO ZA DEMOKRATIJU, LJUDSKA PRAVA I RAD, 2010, Izvještaj o ljudskim pravima: Bosna i Hercegovina, 2011, raspoloživo na <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2010/eur/154416.htm>)

65 Djeca i institucije u Bosni i Hercegovini, Prvi izvještaj u okviru istraživanja o izgradnji kapaciteta: Djeca bez pratnje i djeca koja su pod rizikom od institucionalizacije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, mart 2003, raspoloživo na http://www.ceecis.org/child_protection/PDF/B&Hinsitut.pdf

66 Član 9. “

1. Države-potpisnice osiguravaju da se dijete ne razdvaja od svojih roditelja protiv njihove volje, osim ako nadležne vlasti nakon pravosudnog razmatranja utvrde, u skladu s važećim zakonima i procedurama, da je takvo razdvajanje neophodno u najboljem interesu djeteta. Takvo utvrđivanje može biti neophodno u nekom konkretnom slučaju, poput slučaja vezanog za zlostavljanje ili zanemarivanje djeteta od strane roditelja, ili tamo gdje roditelji žive odvojeno a mora se donijeti odluka o mjestu boravišta djeteta.

2. Kod svakog postupka u skladu s paragrafom 1. ovog člana, sve zainteresirane strane dobit će mogućnost da učestvuju u pristupu i da iznesu svoje stavove.

3. Države-potpisnice poštuju pravo djeteta koje se razdvaja od jednog ili oba roditelja na zadržavanje osobnih odnosa i direktnog kontakta s oba roditelja na redovnoj osnovi, osim ako to nije suprotno najboljim interesima djeteta.

4. Tamo gdje takvo razdvajanje rezultira iz mjera koje je eventualno poduzela država-potpisnica, poput pritvaranja, zatvaranja, egzila, deportacije ili smrti (uključujući i smrt koja proizlazi iz bilo kog razloga dok je osoba u pritvoru države) jednog ili oba roditelja djeteta, ta država-potpisnica, na zahtjev, pruža roditeljima, djetetu, ili po potrebi drugom članu porodice osnovne informacije o tome gdje se nalazi odsutni član (članovi) porodice, osim ako bi pružanje tih informacija bilo štetno po dobrobit djeteta. Države-potpisnice dalje osiguravaju da podnošenje takvog zahtjeva samo po sebi ne nosi nikakve nepovoljne posljedice po dotično lice ili lica. “

po pitanju člana 9. Konvencije.⁶⁷ U kontekstu aktuelnog zakonodavstva, ne postoji zajednička definicija djece bez roditeljske skrbi, a mogu se utvrditi raznoliki pristupi. U skladu s pristupima u entitetskim zakonima, dijete bez roditeljske skrbi smatra se za dijete:

- bez oba roditelja
- s nepoznatim roditeljima
- s roditeljima (u potpunosti ili djelimično) lišenim roditeljskih prava
- koje je napušteno od strane roditelja

Prema porodičnom zakonu, djetetu može biti imenovan staratelj u slučajevima da su roditelji umrli ili nestali ili su odsutni ili nepoznati, ili su lišeni roditeljskog prava ili pravne sposobnosti, ili nisu u stanju odgovoriti svojim roditeljskim dužnostima. Nadležni Centar za socijalni rad zadužen je za sprovođenje postupka imenovanja staratelja. Usvojena je desetogodišnja politika (za period 2006-2016) za djecu lišenu roditeljske skrbi ili pod rizikom od razdvajanja u Federaciji BiH. Iako postoji regulativni sistem rezidencijalne skrbi (institucije), kompleksnosti i propusti u zakonu o usvajanju, te nerazvijenost alternativnih paketa skrbi predstavljaju dodatne prepreke za zaštitu djece.

Posebno po pitanju djece bez pratnje, naglašeno je da se, u skladu s Općim komentarem br. 6. Komiteta Ujedinjenih Nacija za prava djeteta, pruža zaštita svoj djeci bez pratnje i razdvojenoj djeci.⁶⁸ Izgleda da je pravni okvir po pitanju njihove zaštite u Bosni i Hercegovini “u skladu s međunarodnim standardima i minimalnim standardima EU.1⁶⁹ Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu (ZKBSA), kojim se regulišu pitanja azila i imigracije, posebno se predviđa zaštita maloljetnika bez pratnje.⁷⁰ Maloljetnici bez pratnje pravno su definisani kao strani državljani ispod starosne dobi od 18 godina, koji dolaze na teritoriju Države bez pratnje odraslog lica odgovornog za njih, bilo ex lege bilo putem punomoći, te dok god oni nisu praktično stupili pod skrb takvog lica; ovo uključuje i maloljetnike koji su ostali bez pratnje nakon što su stupili na teritoriju države.⁷¹

Zvaničnici ovlašteni za kontrolu državnih graničnih prijelaza s posebnom pažnjom

67 U rezervaciji je bilo rečeno da Republika Bosna i Hercegovina zadržava pravo da ne primjenjuje paragraf 1. člana 9. Konvencije, jer se internim zakonodavstvom Republike Bosne i Hercegovine predviđa pravo da nadležne vlasti (organi nadležni za starateljstvo) utvrđuju razdvajanje djeteta od njegovih roditelja bez prethodnog sudskog razmatranja.

68 Opći komentar br. 6. (GC6)36 Opći komentar br. 6 (2005) – Tretman djece bez pratnje i razdvojene djece van svoje teritorije porijekla, Komitet Ujedinjenih nacija za prava djeteta, CRC/GC/2005/6

69 Izvještaj Thomasa Hammarberga, povjerenika za ljudska prava Vijeća Evrope, nakon njegove posjete Bosni i Hercegovini od 27. do 30. novembra 2010, CommDH (2011)11 Originalna verzija, par. 98 raspoloživa na: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1766837>

70 Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu u BiH regulišu se: uslovi i procedura za ulazak stranaca u Bosnu i Hercegovinu, uključujući i vizni i bezvizni režim; putni dokumenti za strance; boravak stranaca u BiH; uklanjanje stranaca iz zemlje; prijem stranaca i postavljanje stranaca pod nadzor; međunarodna i privremena zaštita u slučaju masovnog priliva stranaca; kao i nadležnost vlasti vezana za provedbu ovog Zakona, kao i druga pitanja vezana za boravak stranaca u BiH. (Službeni list BiH br. 36/08 od 6. maja 2008; Izmjene i dopune na ZKBSA objavljene u „Službenom listu BiH“, br. 87/12 od 5. novembra 2012)

71 Član 5. ZKBSA (Definicije)

kontrolišu stranca mlađeg od 18 godina (maloljetnika) koji namjerava prijeći državnu granicu BiH, kao i lica koja su u pratnji tog maloljetnika.⁷² Predviđene su i zaštitne mjere protiv prisilnog uklanjanja maloljetnika, posebno onih bez pratnje.⁷³ Konkretno, maloljetnici bez pratnje se smještaju i pruža im se zaštita u instituciji za maloljetnike, dok se odmah obavještava nadležni centar za socijalni rad kako bi postupio u cilju imenovanja privremenog zakonskog staratelja. Nakon toga, svaka odluka po pitanju povratka maloljetnika se zasniva na prethodnom osiguravanju određenih zaštitnih mjera (najbolji interes djeteta); u skladu s Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, maloljetnik bez pratnje se ni pod kojim okolnostima ne smije vratiti u zemlju gdje bi se njegova prava kršila.⁷⁴ Pored toga, maloljetnicima se može dati privremeno pravo boravka na osnovu humanitarnog statusa ukoliko su oni žrtve organiziranog kriminala ili su napušteni ili bez roditeljske skrbi, ili su ostali bez pratnje iz bilo kog drugog razloga.⁷⁵ Međutim, maloljetnici bez dokumenata i bez pratnje, uglavnom zbog nepostojanja proceduralnih zaštitnih mjera tokom identifikacije i procedure za utvrđivanje starosne dobi, mogu se pritvoriti na temelju ilegalnog ulaska na teritoriju, prema odredbama zakona o migrantima, a mogu se tretirati i kao ilegalni

72 Stranac sa manje od 14 godina starosti koji ima lični putni dokument može prijeći granicu BiH samo ako je u pratnji svojih roditelja, zakonskog zastupnika ili staratelja, ili lica ovlaštenog da prati maloljetnika ovlaštenjem potpisanim i ovjerenim od strane roditelja, zakonskog zastupnika ili staratelja, ili mora imati pristanak roditelja ili zakonskog zastupnika ako putuje bez pratnje (ZKBSA, član 17 (3), Izmjene i dopune člana 17. ZKBSA (kolektivni ili grupni putni dokumenti i specijalna pažnja prema maloljetnicima), u paragrafu (3), broj „18“ zamjenjuje se brojem „14“, a riječ „(maloljetnik)“ se briše.).

73 Iz opravdanih razloga, Služba za poslove sa strancima neće realizirati nalog za uklanjanje i može odobriti odlaganje procedure za realizaciju mjere protjerivanja iz razloga nepostojanja garancije da će maloljetnika bez pratnje primiti član porodice, ovlašteno lice ili zakonski staratelj u zemlji u koju se on vraća (član 94, paragraf 5. (c)).

74 Članom 139. ZKBSA (Zaštita prava maloljetnika i drugih stranaca) predviđa se da su nadležni organi u BiH obavezni tretirati maloljetne strance s posebnom pažnjom i poštovanjem, i tretirati ih u skladu s Konvencijom o pravima djeteta i propisima BiH koji se odnose na skrb i zaštitu maloljetnika. Maloljetni stranac koji je ilegalno ušao u BiH i koji nije u pratnji svojih roditelja ili zakonskog zastupnika, ili je lišen prisustva tih lica po ulasku u BiH, a koga Služba ne može odmah vratiti u zemlju odakle je došao ili ga izručiti predstavnicima zemlje njegovog državljanstva, ta Služba ga privremeno smješta u odjeljak institucije specijaliziran za maloljetnike, u kom slučaju obavještava nadležni Centar za socijalni rad, koji odmah imenuje privremenog staratelja u skladu sa Zakonom. (4) Maloljetnik iz paragrafa (3) ovog člana ne šalje se nazad u zemlju svog uobičajenog boravka ili u zemlju koja je voljna da ga primi prije pružanja roditeljske skrbi ili zakonskog zastupništva ili zastupanja nadležnih organa u zemlji povratka. Maloljetnik bez pratnje ne smije se ni pod kojim okolnostima vratiti na način kojim se krši Evropska konvencija o ljudskim pravima i temeljnim slobodama i ovaj Zakon.

75 ZKBSA član 53 - Opći uslovi za davanje privremenog boravka: članom 28. Zakona o standardima funkcionisanja i drugim pitanjima koja se odnose na rad Imigracionog centra (IC) predviđa se da odluku o tome da li će se maloljetnik primiti/smjestiti u Imigracioni centar donosi odnosno tijelo/uprava u prisustvu roditelja maloljetnika ili staratelja tog maloljetnika. Prijem u IC provodi se pod nadzorom roditelja, zakonskog zastupnika ili Centra za socijalni rad. Maloljetnik bez pratnje stavlja se u IC ako je to u najboljem interesu maloljetnika. Tokom boravka u IC-u, maloljetnik je razdvojen od odraslih koji nisu članovi njegove porodice. IC će maloljetniku pružiti hranu prilagođenu njegovim potrebama, a zavisno od raspoloživih sredstava, i ostale sadržaje, sadržaje za igru i obrazovanje adekvatne za maloljetnike njegovih potreba i starosne dobi.

migranti. Često se u praksi odluka o pritvoru ne saopćava maloljetniku na adekvatan način, a mnogi maloljetnici bivaju podvrgnuti proceduri pritvaranja bez prethodnog imenovanja zakonskog staratelja. Treba naglasiti da se ona djeca koja se ne prijave za međunarodnu zaštitu (azil) mogu pritvoriti i na duži period (i do sedam mjeseci).

Među djecom bez pratnje, oni koji su žrtve trgovine ljudima imaju pravo na specijalnu zaštitu, tretman i pomoć koji su predviđeni u okviru nadležnosti Ministarstva sigurnosti BiH.⁷⁶ Zakonskim propisima protiv trgovine ljudima, uz uspostavu državnog koordinatora za prevenciju trgovine ljudima i ilegalnu imigraciju, te koordinacijske operativne grupe na državnom i entitetskom nivou, posebno se predviđa borba protiv trgovine djecom i zaštita djece-žrtava.⁷⁷ Posebno po pitanju zaštite žrtava, doneseni su Akcioni planovi (za period 2005-2007, 2008- 2012), a Vijeće ministara je usvojilo i obavezni dokument o „Standardiziranim procedurama u radu s djecom kao žrtvama i žrtvama kao svjedocima trgovine ljudima u BiH“. Osim toga, provode se i projekti uglavnom uz podršku međunarodnih nevladinih i drugih organizacija. Odnosni organi obavezni su obavijestiti privremenog staratelja o svakom pitanju vezanom za dijete-žrtvu. Procedure koje za cilj imaju zaštitu djeteta obavljaju se bez odlaganja i na prikladan način, uz poštovanje privatnosti i ličnosti djeteta i tako da ne postoji rizik od otkrivanja ličnih podataka, osim ako to nije neophodno u vanrednim okolnostima i u isključivom cilju pronalaženja članova porodice djeteta ili u cilju osiguravanja najboljih interesa djeteta. U slučaju da je potrebno izvršiti procjenu starosne dobi ili ako ima sumnji povodom njegove starosne dobi, ili ako osoba tvrdi da je maloljetnik a ima osnovanih sumnji po pitanju starosne dobi, to lice se treba razmatrati i tretirati kao maloljetna žrtva i trebalo bi imati pravo na posebnu zaštitu (pravo na sumnju). Djeca-žrtve se smještaju u skloništima, gdje ostaju do završetka procedure identifikacije, a prikupljaju se i evaluiraju sve neophodne informacije u cilju odluke o bezbjednom povratku (ili nepovratku).

Posebno po pitanju djece bez pratnje kojoj je potrebna međunarodna zaštita/azilanata, podsjeća se da je Bosna i Hercegovina država-potpisnica Konvencije iz 1951. vezane za status izbjeglica i njenog Protokola iz 1967. „Prema podacima UNHCR-a, sistem azila u Bosni i Hercegovini relativno je dobro razvijen. Međutim, postoji zabrinutost po pitanju njegove potpune i propisne realizacije.“ Ovo drugo je uglavnom vezano, između ostalog, za nepostojanje proceduralnih zaštitnih mjera i ograničene uslove prijema.⁷⁸ Zakonom o kretanju i boravku stranaca u azilu predviđa se imenovanje zakonskog staratelja nadležnog za zastupanje maloljetnika u cijelom toku procedure za azil, dok se maloljetnik smješta u specijalizovani službeni objekat. Stoga, takav objekat još uvijek

76 ZKBSA član 56; članovi 19, 20. i 21. Podzakonskog akta o zaštiti stranaca-žrtava trgovine ljudima, objavljenu Službenom listu BiH broj 49/2013, od 24.06.2013. raspoloživa na http://www.msb.gov.ba/PDF/pravilnik_o_zastiti_stranaca.zilj.pdf

77 Vidi i: Nacionalni akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudskim bićima (2008-2012), ratifikacija u januaru 2008. Konvencije o djelovanju protiv trgovine ljudima, Vijeće Evrope 2005.

78 Izvještaj Thomasa Hammarberga, povjerenika za ljudska prava Vijeća Evrope, nakon njegove posjete Bosni i Hercegovini od 27. do 30. novembra 2010, CommDH (2011)11 Originalna verzija par. 98 raspoloživa na: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1766837>

nije uspostavljen i djeca se primaju u otvoreni Centar za prijem azilanata. Nakon prijema u Centar za prijem azilanata, za njihovu dnevnu skrb nadležan je nadzornik. Djeca imaju pristupa besplatnoj pravnoj pomoći, imaju slobodu u obavljanju svojih verskih obreda i imaju pristup obrazovanju.⁷⁹ U kontekstu Strategije u oblasti migracija i azila i Akcionog plana za period 2012 – 2015, strateški cilj 2. predviđa međunarodnu i privremenu zaštitu (azil) u velikoj mjeri utvrđenu usklađivanjem nacionalnog zakonodavstva i prakse u BiH s usvojenim međunarodnim standardima. U vezi s tim, realizacija ovog strateškog cilja direktno je vezana za konkretne mjere kojima bi se dodatno razvili pravo i praksa za davanje azila u Bosni i Hercegovini. U tom pravcu se planiraju direktne mjere za izgradnju kapaciteta u cilju praćenja minimalnih standarda Evropske unije u oblasti međunarodne zaštite i usklađivanja nacionalnog zakonodavstva. Fokus je na razvoju institucionalnih kapaciteta, tj. po pitanju Centra za prijem tražilaca međunarodne zaštite (azila) s fokusom, između ostalog, na maloljetnike bez pratnje, samohrane majke s djecom, itd.⁸⁰

Među najmarginaliziranim skupinama u zemlji su romska djeca, koja se suočavaju s velikim brojem izazova vezanim za registraciju rođenja, stambeni smještaj, siromaštvo i diskriminaciju.⁸¹ Kako je već spomenuto, sva lica koja žive u zemlji uživaju punu zaštitu svojih ljudskih prava bez diskriminacije, dok odredbe UN-ove Konvencije o pravima djeteta imaju veću snagu od bilo koje druge suprotne odredbe zakona. Ipak, Ustavom se manjinske skupine, uključujući Rome, ne priznaju za građane ravnopravne s Bošnjacima, Hrvatima i Srbima.⁸² Uprkos relevantnoj presudi Evropskog suda pravde iz 2009. u kojoj se Ustav osuđuje kao sam po sebi diskriminatoran, još uvijek nisu donesene nikakve izmjene i dopune u skladu s Evropskom konvencijom o ljudskim pravima. Na zakonodavnom nivou, zakon o borbi protiv diskriminacije uključuje nekoliko iznimaka koji podrivaju njegov opseg, dok ostvarivanje predviđenih pravnih lijekova među romskom populacijom nije u velikoj mjeri prošireno. Bosna i Hercegovina učestvuje u Dekadi inkluzije Roma od 2008, dok su donesena

79 ZKBSA član 119. predviđa da je Bosna i Hercegovina obavezna obezbijediti odgovarajuće uslove za obrazovanje tražiocima međunarodne zaštite/azila (izmjenama i dopunama ZKBSA br. 87/12 predviđa se da tražioci međunarodne zaštite/azila imaju pravo na pristup obrazovnom sistemu), dok se članom 40. paragraf 1, tačka d) Podzakonskog akta o međunarodnoj zaštiti predviđa da svi tražioci međunarodne zaštite/azila imaju pravo na obrazovanje.

80 Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Strategija u oblasti migracija i azila i Akcioni plan za period 2012 – 2015, Sarajevo, jun 2012, raspoloživo na [http://www.msb.gov.ba/PDF/Strategy and Action Plan 2012-2015 english.pdf](http://www.msb.gov.ba/PDF/Strategy%20and%20Action%20Plan%202012-2015%20english.pdf)

81 „Romi u centralnoj i istočnoj Evropi\Bosna i Hercegovina“ raspoloživo na http://www.romchildren.com/?page_id=691 (pristup izvršen 20. aprila 2014)

82 Građani koji ne pripadaju nijednom od konstitutivnih naroda (Bošnjacima, Srbima i Hrvatima) spriječeni su da se kandidiraju za Predsjedništvo i Dom naroda Parlamentarne skupštine.

četiri Akciona plana (za stambeni smještaj,⁸³ zdravstvo, zapošljavanje i obrazovanje⁸⁴) u okviru Strategije za Rome. Pokrenuta je revizija gore navedenih Akcionih planova u skladu s preporukama Seminara o inkluziji roma od jula 2011, dok se „provedba, posebno adekvatna budžetska raspodjela, tek treba temeljito ocijeniti.“⁸⁵ Strategijom za socijalnu inkluziju (2008–2013) Romi se uključuju u prioritetne ciljane skupine; iako ona još uvijek nije provedena od strane svih državnih institucija, uprkos činjenici da je usvojena u Distriktu Brčko i u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH) (Republika Srpska radi na izradi svoje vlastite Strategije). Treba međutim naglasiti da „učešće romskih predstavnika u procesu odlučivanja i dalje ostaje na niskom nivou.“⁸⁶

Uz potvrdu da su djeca s invaliditetom među onom djecom koja su najizloženija zlostavljanju, eksploataciji i kršenju svojih prava, provode se zakonodavni naponi i intervencije u sferi politika u cilju osiguravanja njihove zaštite i rješavanja njihovih potreba. Konkretno, ratificirani su (mart 2010) Konvencija o pravima lica sa invaliditetom i njen Opcioni protokol, nakon čega je uslijedilo usvajanje od strane entiteta Strategije za ostvarivanje prava lica s invaliditetom (septembar 2010),⁸⁷ a po odluci Vijeća ministara BiH o uspostavi vijeća za invalidna lica u zemlji.⁸⁸ Zakonskim propisima se predviđa nesmetan pristup smještaju, javnim mjestima i uslugama u cilju zaštite prava lica s invaliditetom, uključujući tu i

83 Poseban naglasak treba staviti na Akcioni plan za stambeni smještaj u cilju napora na rješavanju „kompleksnosti problematike stambenog smještaja Roma u BiH – urbanističko planiranje romskih nasilja i legalizacija pojedinačnih stambenih jedinica i zgrada: obuka i podizanje svijesti društva i Roma po pitanju potrebe za rješavanjem stambene problematike; te planiranje i izgradnja novog stambenog smještaja putem socijalnih, donatorskih i kreditnih programa“ (UNICEF, Status romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2013, raspoloživo na http://www.unicef.org/bih/roma_families-en-final.pdf)

84 Godine 2004, usvojen je Akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika drugih nacionalnih manjina, a novi revidirani Akcioni plan o obrazovanju usvojen je 2010.

85 Radni dokument osoblja Komisije, IZVJEŠTAJ O NAPRETKU Bosne i Hercegovine 2012, str. 20, raspoloživo na http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/ba_rapport_2012_en.pdf

86 UNICEF, Stanje romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2013. raspoloživo na http://www.unicef.org/bih/roma_families-en-final.pdf

87 Entitet Federacije Bosne i Hercegovine je neposredno nakon toga usvojio Strategiju pružanja jednakih mogućnosti za lica s invaliditetom 2010 - 2014. Ova strategija zasnovana je na oblastima djelovanja navedenim u Akcionom planu Vijeća Evrope i ima za cilj promoviranje prava i puno učešće lica s invaliditetom u društvu. Republika Srpska je 2010. usvojila Strategiju za unapređivanje socijalnog statusa lica s invaliditetom u kojoj su utvrđene oblasti za unapređivanje stanja djece s invaliditetom, posebno u oblasti socijalne i zdravstvene skrbi, obrazovanja i dječje zaštite.

88 Izvještaj Thomasa Hammarberga, povjerenika za ljudska prava Vijeća Evrope, nakon njegove posjete Bosni i Hercegovini od 27. do 30. novembra 2010, Strazbur, 29. mart 2011, CommDH(2011)11 Originalna verzija par. 48 raspoloživa na: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1766837>

djecu.⁸⁹ Uprkos činjenici da je uveden socijalni minimum u cilju usklađivanja sistema socijalne podrške, ipak se socijalna pomoć i socijalna davanja zakonski definišu na osnovu statusa, a ne na osnovu procjene potreba. Taj zakonodavni pristup vodi do uskraćivanja adekvatnih davanja mnogim licima s invaliditetom, uključujući tu i mnogu djecu.⁹⁰

U oblasti obrazovanja,⁹¹ Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju⁹² predviđa se procjena potreba prilagođena dječjim mogućnostima i sposobnostima, dok se sva posebna pitanja detaljnije regulišu u zakonodavstvu entiteta, kantona i Distrikta Brčko Bosne i Hercegovine, u skladu s principima i standardima utvrđenim u ovom Zakonu.⁹³ Isti pristup usvojen je i u Okvirnom zakonu o predškolskom obrazovanju, kojim se predviđa učešće djece u predškolskim institucijama s programima prilagođenim njihovim individualnim potrebama.⁹⁴ Pristup efikasnoj zdravstvenoj zaštiti utjelovljen je u okviru ratificiranih Standardnih pravila o izjednačavanju prilika za lica s invaliditetom.⁹⁵ Nadležni organi uspostavljaju programe koji uključuju učešće multidisciplinarnih ekspertnih timova u svrhu ranog otkrivanja, dijagnostike i tretmana smetnji. „Takvim programima bi se trebala osigurati puna individualnost u učešću lica s invaliditetom na nivou planiranja metoda tretmana i njihove valorizacije.“⁹⁶

Prema izvještaju o Izvještaju o provedbi Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima lica s invaliditetom, zaključuje se da se na nacionalnom nivou, - uprkos zakonodavnim razlikama i uprkos činjenici da je sistem u RS centraliziran, dok je u BiH decentraliziran -, „licima s invaliditetom pružaju osnovni oblici zaštite“, dok su zakoni na snazi

89 U tom pravcu je u Republici Srpskoj uspostavljeno Medusektorsko tijelo za pomoć licima s invaliditetom i njihovu zaštitu. Pored toga, u Federaciji BiH, 2009. je donesen Zakon o prostornom planiranju i upotrebi zemljišta (nakon čega je uslijedilo uvođenje Dekreta o prostornim standardima, tehničkim standardima u zoniranju i standardima za prevenciju arhitektonskih i urbanističkih prepreka za osobe sa umanjenim fizičkim sposobnostima)

90 EVROPSKA KOMISIJA, RADNI DOKUMENT OSOBLJA KOMISIJE ZA BOSNU I HERCEGOVINU, IZVJEŠTAJ O NAPRETKU ZA 2013, Brisel, 16. 10. 2013, SWD(2013) 415 završni, str. 18

91 U RS postoje tri specijalne škole: za djecu sa slušnim smetnjama, smetnjama vida i djecu sa mentalnim retardacijama. U FBiH postoji devet specijalnih škola.

92 Član 19, Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju

93 Pitanje pristupa osnovnom obrazovanju na entitetskom nivou definisano je Zakonom o osnovnom obrazovanju u RS, a u Federaciji BiH u 10 kantona (Službeni list RS, br. 74/08, 71/09 i 104/11). Entiteti su donijeli zakone o srednjem obrazovanju u RS, a u Federaciji BiH i na kantonalnom nivou. (Službeni list RS, br. 74/08, 106/09 i 104/11).

94 Član 20, Okvirni zakon o predškolskom obrazovanju

95 Vijeće ministara BiH, ratifikacija Standardnih pravila o izjednačavanju mogućnosti za lica s invaliditetom Službeni list BiH, br. 41/03, pravilo 2 (Zdravstvena zaštita)

96 IZVJEŠTAJ O PROVEDBI KONVENCIJE UJEDINJENIH NACIJA O PRAVIMA LICA SA INVALIDITETOM

U BOSNI I HERCEGOVINI po članu 35, paragraf 1. Konvencije o pravima lica sa invaliditetom, oktobar 2012, par. 138

u velikoj mjeri usklađeni.⁹⁷ Pored toga, u okviru domova zdravlja uspostavljeni su Centri za mentalno zdravlje i Centri za psihoterapiju. Na nivou primarnog zdravstva, zdravstvena zaštita se može pružati institucijama socijalne zaštite, koja obuhvata obavezne troškove. Ovim se posebno zaštita pruža djeci koja pripadaju ugroženim skupinama. Na nivou sekundarnog zdravstva zakonski je osiguran pristup sanatorijima i drugim zdravstvenim institucijama.

Ključni nalazi Dio B
zakonska zaštita djece

Ključni indikatori zakonske zaštite djece (prema prioritetima koje su odredili učesnici istraživanja):

- Razvoj koherentnih centralnih mehanizama za monitoring
- Izrada okvirnih politika – koherentni i djelotvorni pristupi djetinjstvu i dječjim pravima
- Međunarodni instrumenti i norme kao smjernice u kontekstu domaćeg prava
- Povećana zaštita i pažnja u postupanju po kršenjima dječjih prava i prema djeci u situacijama gdje su ona ugrožena
- Razvoj pravosudnog sistema za djecu

U razmatranju evaluacije gore navedenih indikatora od strane učesnika istraživanja:

Ogromna većina učesnika izjavila je da je na državnom (centralnom) nivou zakonodavni okvir:

- Efikasan, te da nema utvrđenih zakonskih praznina (preko 80%)
- U skladu s međunarodnim normama koje se tiču zakona o dječjim pravima (preko 90%)
- Postoje nedostaci po pitanju centraliziranog koordinacijskog i monitoring mehanizma prema (preko 40%)
- Manjkav po pitanju službenih/zakonskih budžetskih odvajanja usmjerenih na dječju zaštitu (preko 40%)

Velika većina učesnika (preko 65%) izjavila je da na entitetskom/kantonalnom nivou:

- Nema jedinstvenog pristupa ka usklađenoj primjeni zakona o dječjim pravima
- Gore navedena činjenica rezultira sljedećim: a) nedjelotvornom provedbom međunarodnih akata čija je BiH potpisnica, b) nejednakim i diskriminacijskim tretmanom djece

97 Isto, paragraf 142: „Pri Zavodu za zdravstveno osiguranje i reosiguranje Federacije BiH osnovan je Fond solidarnosti, koji ima za cilj postizanje jednakih uslova za provedbu obaveznog zdravstvenog osiguranja, posebno na teritoriji Federacije BiH, za sve kantone za određene prioritetne programe zdravstvene zaštite i pružanje prioriternih, najkompleksnijih oblika zdravstvene zaštite u okviru specijalističkih oblasti. Fondom se osiguravaju dodatna sredstva namijenjena specijalističkom tretmanu. Sistem u RS je centraliziran; stoga nema razlike u opsegu zaštite.“

Glavne oblasti prava gdje su utvrđeni ozbiljne pravne neusaglašenosti na entitetskom nivou od strane učesnika istraživanja su sljedeće:

- Socijalna i zdravstvena zaštita – pristup socijalnoj pomoći i socijalnom osiguranju (preko 85%)
- Građanska prava – uređivanje građanskog statusa – registracija rođenja (preko 60%)
- Obrazovanje – posebno u pogledu osiguravanja nesmetanog pohađanja škole za djecu s invaliditetom (preko 55%)
- Starateljstvo – standardi i zaštitne mjere po pitanju starateljstva i zakonskog zastupanja djece lišene roditeljske skrbi (preko 50%)
- Nasilje u porodici - posebno u pogledu činjenice da zakon ne obuhvaća sve oblike nasilja u porodici i nedostatka koherentnih odredbi o zaštiti žrtava (preko 50%)
- Sistem krivičnog prava za maloljetnike – posebno po pitanju nedostatka specijalnih sudova i većinom po pitanju uslova pritvora/socijalne podrške/skloništa/programa za rehabilitaciju prestupnika (preko 40%) (napominjemo da su skoro svi učesnici naglasili izmjene i dopune krivičnog zakona kao značajno progresivan korak)

C. PRISTUP PRAVDI

C.1. Pravni kapaciteti i zastupanje, starateljstvo i proceduralne zaštitne mjere kao preduslovi za pristup djece pravdi

U kontekstu aktuelnog zakonodavstva, dijete je osoba ispod 18 godina starosti.⁹⁸ Nadalje, kako je predviđeno u svim zakonima, na federalnom i na entitetskom nivou, nijedna osoba ispod 18 godina starosti još nije dostigla punu pravnu sposobnost. U skladu s tim, kako predviđa Zakon o porodici, pravna sposobnost se stiče s napunjenih 18 godina starosti. Pod uslovom da je maloljetnik star najmanje 16 godina, njemu se može priznati puna pravna sposobnost u slučaju braka ili roditeljstva. O ovom drugom slučaju se odlučuje sudskom odlukom nakon uzimanja u obzir mentalne zrelosti maloljetnika. Posebno u pogledu krivične sposobnosti djece, predviđa se da osoba ispod 14 godina starosti ne može podlijevati krivičnim sankcijama. Prema krivičnom zakonu, lica preko 14 godina nazivaju se maloljetnicima i imaju ograničenu krivičnu sposobnost.⁹⁹

Ograničenom pravnom sposobnošću djece utvrđena je i sudska sposobnost djece, a ona je odmah povezana i s njihovim zakonskim zastupanjem u kontekstu pravnih, upravnih i pravosudnih postupaka. Odgovarajuće zakonsko zastupanje ključni je

98 Prema definiciji iz Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju, te u skladu s ratificiranom Konvencijom o pravima djeteta

99 Kako je predviđeno u Krivičnim zakonima BiH, FBiH i DBBiH Napomena da se takva distinkcija (djeca-maloljetnici) ne pravi u kontekstu Krivičnog zakona RS; ipak lica preko 14 godina starosti podižeju krivičnim mjerama. Vidi Krivični zakon Bosne i Hercegovine, članovi 8-9; Krivični zakon Republike Srpske, član 64; Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, članovi 9-10.

element za zaštitu pristupa djece pravdi; dok se specijalnim proceduralnim zaštitnim mjerama osigurava tretman od strane svakog organa vlasti i trećeg lica u gore navedenim postupcima usklađen sa standardima dječjih prava i općim principima učešća, nediskriminacije i najboljih interesa djeteta.

U skladu s gore navedenim principima, u nacionalnom zakonodavstvu, uključujući tu i krivično i porodično pravo, priznaje se pravo djece na izražavanje svojih stavova u relevantnim pravnim postupcima, kako je ono zaštićeno u ratificiranoj Konvenciji o pravima djeteta. U slučaju da je dijete bez roditeljske skrbi ili nije stavljeno pod starateljstvo, posebno u predmetima vezanim za dječju zaštitu, sud ili starateljski organ će imenovati specijalnog staratelja. Naglašavamo da starateljski organ ima i ovlast da smijeni staratelja. Starateljsko tijelo/organo (Centar za socijalni rad) nadležan je za široku lepezu poslova po pitanju zaštite djece. Pored toga, u predmetima starateljstva on vodi računa o interesima djeteta i dostavlja sudu sve eventualno potrebne informacije.¹⁰⁰ Podvlači se da je staratelj ovlašten da daje punomoć advokatima koji pružaju besplatnu pravnu pomoć.

Podsjeća se međutim, kako je već spomenuto, da staratelj može biti imenovan za dijete u slučajevima da su roditelji umrli ili nestali ili su odsutni ili nepoznati, ili su lišeni roditeljskog prava ili pravne sposobnosti i nisu u stanju odgovoriti svojim roditeljskim dužnostima. U tim slučajevima, uz imenovanje staratelja, djeca se stavljaju pod alternativnu skrb, ali bez određivanja da li se ona trajno ili privremeno razdvajaju od porodice porijekla, ili u smislu razloga razdvajanja od porodice; u zakonu nema posebne odredbe kojom bi se regulisao diferencijalni tretman gore navedenih mogućnosti. Dva oblika alternativne skrbi su rezidencijalna i porodična skrb (hraniteljska skrb). U ovom drugom slučaju, zakonom nije jasno definisano da li roditelji-hranitelji imaju starateljski status (i do kog omjera).

C.2. Djeca u dodiru sa zakonom

Maloljetne žrtve krivičnih djela i svjedoci:¹⁰¹

Zakonima o krivičnom postupku predviđaju se opća pravila o kompenzaciji koja se primjenjuju na sve žrtve krivičnih djela, uključujući tu i djecu.¹⁰² U skladu s tim, „potraživanje po imovinskom pravu koje je nastalo zbog počinjenja krivičnog djela se razmatra po zahtjevu ovlaštenih zvaničnika u krivičnom postupku“. Potraživanje se može „odnositi na naknadu štete, povrat predmeta, poništenje neke posebne

¹⁰⁰ Zakon o porodici Bosanske Federacije

¹⁰¹ Vidi i Pravilnik o zaštiti svjedoka (usvojen u skladu s članom 22. Zakona o sudu Bosne i Hercegovine (Službeni list BiH 29/00, 16/02, 24/02, 03/03, 37/03, 42/03, 04 /04, 09/04, 35/04 i 61/04) i članom 25. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka (Službeni list BiH 21/03 i 61/04), na prijedlog predsjednika Suda, Sud Bosne i Hercegovine u plenarnom zasjedanju, održanom 29. 09. 2008)

¹⁰² Odjeljak XVII Zakona o krivičnom postupku BiH, Zakona o krivičnom postupku FBiH, Zakona o krivičnom postupku Distrikta Brčko BiH; odjeljak XIV Zakona o krivičnom postupku RS

pravne transakcije“. Lice ovlašteno da ostvaruje takvo potraživanje isto je lice koje bi bilo ovlašteno da ga ostvaruje u kontekstu građanskog postupka, po odredbama regulisanim u Zakonu o krivičnom postupku.¹⁰³ Stoga zakonski zastupnik djeteta otpočinje postupak s potraživanjem.

Iako nema opće odredbe u kojoj se predviđa da se viktimizacija maloljetnika smatra „otežavajućom okolnošću“, oštrija kazna može se izreći u slučaju gdje je žrtva krivičnog djela maloljetnik (npr, otmica, nasilje u porodici, itd). Posebna zaštita pruža se i po usklađenim Zakonima BiH, FBiH, RS, i Distrikta Brčko po pitanju zaštite svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka.¹⁰⁴ Tokom postupka ispitivanja maloljetnog svjedoka, dodatno na mjere zaštite predviđene za ugrožene svjedoke:

- „posebno ako je maloljetnik viktimiziran krivičnim djelom, učesnici u postupku obavezni su postupati obzirno kako ne bi došlo do nepovoljnog utjecaja na mentalno stanje maloljetnika. Po potrebi, maloljetnik se ispituje uz pomoć pedagoga ili drugog profesionalnog radnika.“ Starosna dob, fizičko i mentalno stanje maloljetnika uzimaju se u obzir tokom saslušanja, dok se po potrebi svjedok može ispitati i putem tehničkih sredstava, ¹⁰⁵ a u slučaju da maloljetnik nije u stanju razumjeti značaj prava na nesvjedočenje, on nije obavezan svjedočiti.¹⁰⁶

- Moraju se zaštititi lični podaci i intimni život žrtve i zaštita maloljetnog svjedoka, dok se javnost postupka može ukinuti.¹⁰⁷

- U slučaju da je maloljetna žrtva ispod šesnaest godina starosti, ako ima osnove za strahovanje da se maloljetnik ne može ispitati na glavnom ročištu, ispitivanje se može snimiti. ¹⁰⁸ Također se naglašava da se svako pozivanje na sud maloljetnika ispod 16 godina kao svjedoka vrši preko roditelja ili zakonskog zastupnika, osim u slučaju gdje to nije moguće zbog potrebe za hitnim postupanjem ili zbog drugih okolnosti. ¹⁰⁹

103 Član 193, član 194, član 195. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine

104 Prema članu 3(2) Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH, ugroženi svjedok utvrđuje se kao lice koje je ozbiljno fizički ili psihički traumatizirano okolnostima pod kojima je krivično djelo počinjeno ili koje trpi od ozbiljnih psiholoških poremećaja zbog kojih je posebno ugroženo, kao i dijete i maloljetnik; Također, zaštitne mjere se primjenjuju samo uz pristanak svjedoka. One su, između ostalih, osiguravanje psihološke, socijalne i stručne pomoći, posebna pravila u pogledu njihovog ispitivanja, uključujući po potrebi i mogućnost svjedočenja putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka, skrivanje identiteta i tome slično.

105 Član 86. Zakona o krivičnom postupku BiH; Slične odredbe u članu 100(4) Zakona o krivičnom postupku FBiH; članu 150(4) Zakona o krivičnom postupku RS; članu 86(4) Zakona o krivičnom postupku Distrikta Brčko BiH

106 Član 82(1)(d) Zakona o krivičnom postupku BiH; član 96(1)(d) Zakona o krivičnom postupku FBiH; član 146(1)(g) Zakona o krivičnom postupku RS; član 82(1)(d) Zakona o krivičnom postupku Distrikta Brčko BiH

107 Član 235. Zakona o krivičnom postupku BiH; član 250. Zakona o krivičnom postupku FBiH; član 243(1) Zakona o krivičnom postupku RS; član 235. Zakona o krivičnom postupku Distrikta Brčko BiH

108 Član 90. Zakona o krivičnom postupku BiH; član 104. Zakona o krivičnom postupku FBiH; član 154. Zakona o krivičnom postupku RS; član 90. Zakona o krivičnom postupku Distrikta Brčko BiH).

109 Član 81(2) Zakona o krivičnom postupku BiH; član 95(2) Zakona o krivičnom postupku FBiH; član 145(2) Zakona o krivičnom postupku RS; član 81(2) Zakona o krivičnom postupku Distrikta Brčko BiH

Maloljetni prestupnici:¹¹⁰

Nažalost, nema sveobuhvatnih podataka i monitoringa djece u sukobu sa zakonom. U kontekstu Strategije protiv maloljetničkog prestupništva (2006-2010), 2005. i 2008. pripremljeni su nacrti zakona. Konačno je donesen zakon u Republici Srpskoj (2011),¹¹¹ dok je u Distriktu Brčko relevantni zakon usvojen 2012. S obzirom na prethodno zakonodavstvo, ovi zadnje spomenuti zakoni o Zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u dodiru sa zakonom trebali bi se smatrati za značajan i pozitivan korak. Podsjeća se da ne postoje posebni sudovi za maloljetnike. Relevantnim zakonima se predviđa da u postojećim prvostepenim i drugostepenim sudovima, kao i u policiji, postoji poseban odjel za maloljetnike s osobljem posebno ovlaštenim za postupanje s maloljetnicima.¹¹²

U slučaju hapšenja i/ili krivičnog gonjenja, za maloljetne prestupnike osiguravaju se određene zakonodavne i proceduralne zaštitne mjere,¹¹³ u skladu s poštivanjem i izlaženjem u susret potrebama, osiguravaju se od strane vlasti tokom krivičnog postupka.¹¹⁴ Konkretno su to, između ostalih, sljedeće:

- Trenutačno obavještanje roditelja ili staratelja maloljetnika, njegovog advokata i Centra za socijalni rad;¹¹⁵ Tokom glavnog suđenja mora biti prisutan advokat, roditelj/stratelj ili imenovani zastupnik organa za socijalni rad¹¹⁶ Osiguravanje pristupa

110 Naglašavamo da je Republika Srpska usvojila poseban zakon o položaju maloljetnika u krivičnom postupku („Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku“), a da je isto to uslijedilo i u Federaciji BiH početkom 2014.

111 „Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku“ („Zakon o zaštiti i postupanju“), usvojen u februaru 2010. a stupio na snagu u januaru 2011.

112 Član 16. Zakona o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH, Distrikta Brčko BiH i RS; član 19. Zakona o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH, Distrikta Brčko BiH i RS. Konkretno, u predmetima vezanim za maloljetnike se sudi pred ‘sucima za maloljetnike’, a postupak po žalbi rješavaju ‘vijeća za maloljetnike’ koja se sastoje od tri suca [npr. Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, član 351. i Zakon o krivičnom postupku]. Novim zakonodavstvom o maloljetničkoj pravdi precizira se da svaki osnovni sud mora imati odjel za maloljetničku pravdu sastavljen od jednog ili više specijaliziranih ‘sudaca za maloljetnike’ i ‘vijeća za maloljetnike’ [Zakon o zaštiti i postupanju, članovi 16–17; vidi i nacrt zakona o maloljetnim krivičnim prestupnicima, član 8(1)]; na isti način, ‘maloljetnička vijeća’ apelacionih sudova moraju imati barem jednog člana koji je sudac za maloljetnike i ima ‘posebnu stručnost’ u oblasti dječjih prava i maloljetničkog prestupništva [Zakon o zaštiti i postupanju, član 17; vidi i nacrt zakona o maloljetnim krivičnim prestupnicima, član 10(3)]. (UNICEF - Regionalni ured za centralnu i istočnu Evropu/Zajednicu nezavisnih država, PROCJENA POSTIGNUĆA U REFORMI MALOLJETNIČKE PRAVDE U BOSNI I HERCEGOVINI, februar 2011, raspoloživo na http://www.unicef.org/ceecis/UNICEF_JJBosnia_2011_web.pdf)

113 (UNICEF - Regionalni ured za centralnu i istočnu Evropu/Zajednicu nezavisnih država, PROCJENA POSTIGNUĆA U REFORMI MALOLJETNIČKE PRAVDE U BOSNI I HERCEGOVINI, februar 2011, raspoloživo na http://www.unicef.org/ceecis/UNICEF_JJBosnia_2011_web.pdf)

114 Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, član 42(1); Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, član 363(2).

115 Zakon o zaštiti i postupanju, član 96(2)

116 Zakon o zaštiti i postupanju, član 110(2); vidi i nacrt Zakona o maloljetnim krivičnim prestupnicima, član 83(1)). Prema novom zakonu, tokom skraćenog postupka, sudac može po svom nahođenju postupati u odsustvu maloljetnika [Nacrt zakona o maloljetnim krivičnim prestupnicima, član 82(2)]

advokatu koji će zastupati maloljetnika tokom krivičnog postupka.¹¹⁷ Nažalost, ovo se u praksi često zanemaruje, osim ako predmet nije vezan za neko teško krivično djelo.

- Moraju se poštivati određeni rokovi u postupku¹¹⁸

- U slučaju pritvora do suđenja, maloljetnik se pritvara u poseban odjel, odvojeno od odraslih¹¹⁹ Tako se izražava zabrinutost po pitanju (produženog) trajanja pritvora; kao i zbog činjenice da se u mnogim slučajevima može desiti da se maloljetnici pritvore zajedno s odraslima.

- Krivični postupak vezan za maloljetnike zatvoren je za javnost (sudnička procedura iza zatvorenih vrata)¹²⁰

U krivičnom postupku, nadležni tužilac prikuplja informacije o ličnosti i mentalnom razvoju maloljetnika, kao i o njegovim životnim uslovima i sredini.¹²¹ Ova drugonavedena dužnost može se delegirati stručnom osoblju u tužilaštvu.¹²² Po potrebi, može se naložiti vršenje stručne procjene u pogledu mentalnog razvoja, zdravlja i ličnosti maloljetnika.¹²³ Maloljetnici podliježu određenim krivičnim sankcijama (različitim od onih predviđenih za odrasle) u skladu sa svojom životnom dobi, zrelošću i težinom krivičnog djela.¹²⁴ Međutim, postojeće alternativne i korektivne mjere trebalo bi

117 „Maloljetnika mora zastupati advokat tokom prvog ispitivanja od strane tužioca ili nekog drugog ovlaštenog službenog lica [tj. policajca] kao i tokom cijelog sudskog postupka.“ (Član 77 Zakona o zaštiti i postupanju) vidi i Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, član 343(1); Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, član 364(1); Zakon o zaštiti i postupanju, član 57

118 Indikativno: Maloljetnik u policijskom pritvoru mora se izvesti pred tužioca „odmah ili u roku od 12 sati“. Ako se to ne učini, obavezno ga se mora pustiti. Tužilac može odlučiti da ispita osumnjičenog maloljetnika lično, ili ovlastiti policiju da ispita osumnjičenog. (član 96(6) i nacrt Zakona o maloljetnim krivičnim prestupnicima, član 71(1)).

119 Konkretno, u slučaju pritvora prije i tokom suđenja, prema novim propisima [član 96(6) Zakona o zaštiti i postupanju, vidi i nacrt Zakona o maloljetnim krivičnim prestupnicima, član 71(1)], kako je već gore napomenuto, maloljetnik se, ukoliko je priveden u policijski pritvor, mora izvesti pred tužioca „odmah ili u roku od 12 sati“ i mora se odlučiti da li će ga se pustiti ili od suca za maloljetnike zatražiti da izrekne pritvor ili mjeru privremenog smještaja [Zakon o zaštiti i postupanju, član 98(1); vidi i nacrt Zakona o maloljetnim krivičnim prestupnicima, član 71(3), gdje se uspostavlja rok od 24 sata]. Objekti za pritvor do suđenja su posebni odjelci koji se nalaze u zatvorima koji postoje u Federaciji i u Republici Srpskoj, međutim, praksa pokazuje da se pritvoreni maloljetnici često drže u istim objektima kao i odrasli koji u pritvoru čekaju suđenje.

120 Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, član 365; Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, član 386(1); Zakon o zaštiti i postupanju, član 111, te nacrt Zakona o maloljetnim krivičnim prestupnicima, član 65

121 Zakon o zaštiti i postupanju, član 92(1)

122 Zakon o zaštiti i postupanju, član 92(3) „Pored toga, svako lice koje ima relevantne informacije, osim roditelja i staratelja maloljetnika, advokata i ispovjednika, obavezno ih je na zahtjev dostaviti [Zakon o zaštiti i postupanju, član 78]“.

123 Zakon o zaštiti i postupanju, član 92(4)

124 ‘Krivične sankcije’ koje se mogu izreći maloljetnim prestupnicima: „vaspitne mjere“ i „zatvor“ [Krivični zakon Bosne i Hercegovine, član 80(1); Krivični zakon Republike Srpske, član 69; Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, član 84(1)]. Međutim, ako je počinioc imao 14 ili 15 godina u vrijeme počinjenja djela, mogu se izreći samo vaspitne mjere. Zatvor bi se trebao izricati samo u izuzetnim slučajevima. (analitički o ovim odredbama vidi UNICEF - Regionalni ured za centralnu i istočnu Evropu/Zajednicu nezavisnih država, PROCJENA POSTIGNUĆA U REFORMI MALOLJETNIČKE PRAVDE U BOSNI I HERCEGOVINI, februar 2011, raspoloživo na http://www.unicef.org/ceecis/UNICEF_JJBosnia_2011_web.pdf)

dodatno razraditi i primjenjivati. U kontekstu novih propisa, „princip oportuniteta“ ili tužilačkog nahoda u slučajevima vezanim za djela kažnjiva sa do tri godine zatvora.¹²⁵ Maloljetnicima bi trebali biti na raspolaganju pravni lijekovi protiv kaznenih odluka.¹²⁶

Maloljetnici u predmetima građanskog i porodičnog prava:

U kontekstu građansko-pravnog postupka, stranu koja nema punu pravnu nadležnost (pravnu sposobnost) zastupa njen zakonski zastupnik. Ovaj obavlja sve neophodne radnje, osim ako za određene radnje nije potrebno posebno ovlaštenje. U građanskom postupku, maloljetnike zastupaju njihovi zastupnici po sili zakona, što su obično roditelji. Sud mora imenovati privremenog zastupnika ako, između ostalog, optuženi nema pravnu sposobnost i zakonskog zastupnika po sili zakona, ili ako dođe do sukoba interesa između optuženog i njegovog zakonskog zastupnika, ili ako isti zakonski zastupnik zastupa obje strane. Sud odmah obavještava organ za starateljstvo (centar za socijalni rad) u smislu zahtjeva za gore navedeno imenovanje.¹²⁷

Napominjemo da se u Zakonu o krivičnom postupku utvrđuju oni koji su ovlašteni kao zastupnici kako bi se osigurali osnovni principi sudskog postupka. Ta činjenica znači da zastupnik mora biti adekvatno obučen i kvalificiran. Međutim, suprotno tome, istim zakonom se predviđa da se kao zastupnici mogu imenovati nadležni službenici ili službenici koji rade u službi za besplatnu pravnu pomoć, bez obzira na njihovu internu organizaciju, finansiranje ili na to da li pripadaju nekim širim udruženjima.

Treba naglasiti da u Bosni i Hercegovini nema porodičnih sudova, ali da postoje pojedinačna vijeća u okviru odjeljaka sudova za građansko pravo specijalizirana za pitanja porodičnog prava. Postupak u sporovima u oblasti porodičnog prava uvijek je zatvoren. U drugim građanskim predmetima se pruža mogućnost postupka iza zatvorenih vrata, ako je to potrebno u interesu zaštite maloljetnika.¹²⁸

125 U posebnim slučajevima, tužilac može odlučiti da ne vrši sudsko gonjenje ako smatra, iako postoje dokazi da je djelo počinjeno, „da ne bi bilo svrsishodno voditi krivični postupak protiv maloljetnika u smislu prirode krivičnog djela i okolnosti pod kojima je ono počinjeno, prethodnog života maloljetnika i njegovih osobnih karakteristika.“ [Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, član 352, te Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, član 373(1)]. Po novom zakonu usvojenom u Republici Srpskoj, ovaj standard će se primjenjivati na svako djelo [Zakon o zaštiti i postupanju, član 89; po članu 68(1) verzije nacrta zakona o maloljetnim krivičnim prestupnicima iz 2008. godine, on bi se odnosio samo na djela kažnjiva sa do pet godina].

126 Vidi član 370. Zakona o krivičnom postupku BiH; član 391. Zakona o krivičnom postupku FBiH; član 376. Zakona o krivičnom postupku RS; član 370. Zakona o krivičnom postupku Distrikta Brčko BiH

127 Agencija Sjedinjenih Država za međunarodni razvoj, Bosna i Hercegovina, ZAKON O KRIVIČNOM POSTUPKU USAID, PROJEKAT ZA POTICANJE ULAGANJA I SREDINE POVOLJNE ZA KREDITIRANJE (DOSIJE), 1. januar 2004.

128 Član 86(1) Zakona o krivičnom postupku BiH; član 119. Zakona o krivičnom postupku FBiH; član 119. Zakona o krivičnom postupku RS; član 232(1) Zakona o krivičnom postupku Distrikta Brčko BiH

C.3. Zakonski definiran sistem pravne pomoći

Uprkos činjenici da je u određenim oblastima uspostavljen pravno zasnovan sistem,¹²⁹ ne postoji koherentna politika na centralnom nivou niti sistematski usklađeni pristup toj problematici. Naglašava se da se čeka na usvajanje zakona na federalnom nivou o besplatnoj pravnoj pomoći. Stoga taj sistem „i dalje ostaje iscjepkan i nereguliran“¹³⁰ U BiH se širom zemlje provodi nekoliko programa pravne pomoći, uglavnom uz podršku nevladinih organizacija. Trebalo bi naglasiti uspostavu mreže pravne pomoći zasnovane na internetu. Ona uključuje vladine i nevladine agencije. Uz nekoliko uspostavljenih agencija za besplatnu pravnu pomoć, uglavnom od strane nevladinih organizacija i uglavnom za podršku građanskim tužbama. Pravnu pomoć pred građanskim sudovima uglavnom podržavaju organizacije civilnog društva, dok je po pitanju upravnih predmeta ostvaren mali napredak. Prema nedavno usvojenim zakonima, primarno se državni organi trebaju definirati kao pružaoci usluga pravne pomoći, dok se dorinos organizacija civilnog društva, posebno zadnjih godina, izgleda potcjenjuje.

Prema prijavljenome,¹³¹ među glavnim karakteristikama postojećih zakonskih modela, ostvaruje se pravo na opće informacije, na pravno savjetovanje i pomoć, na zastupanje (pred upravnim tijelima i institucijama, te sudovima), kao i medijaciju; Općenito, u kontekstu sudskih postupaka u krivičnom i proceduralnom segmentu se obezbjeđuje zastupanje oštećenih strana. Međutim, u nekoliko slučajeva, vezano za upravne postupke i naknadu štete, pravna pomoć je ograničena ili je nikako nema. Naglašava se i da predmeti pred notarima nisu obuhvaćeni sistemom.

Postoje različiti kriteriji za pristupanje besplatnoj pravnoj pomoći u različitim zakonima i oblastima. Iako su u principu glavni materijalni kriteriji za ostvarivanje pristupa besplatnoj pravnoj pomoći sljedeći: finansijski/imovinski status aplikanta, osnovanost tražbine, usklađenost s nacionalnim i međunarodnim pravnim normama. Tipični kriteriji uglavnom su vezani za mjesto boravka aplikanta.

Posebno se naglašava sljedeće:

- potrebni finansijski kriteriji nisu usklađeni u cijeloj zemlji (naglašava se da su kriteriji statusa i imovine na nekim mjestima objedinjeni)
- općenito je pristup ograničen samo na rezidente teritorijalne nadležnosti zakona kojim se reguliše pravna pomoć
- dokumenti koje treba podnijeti i birokratska procedura koja slijedi mogu obeshrabriti

129 Vidi također Sa stanovišta nevladinih organizacija, Pristup besplatnoj pravnoj pomoći raseljenim licima u zemljama zapadnog Balkana: Pregled situacije u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori, novembar 2011, raspoloživo na http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Full%20Report_336.pdf

130 Radni dokument osoblja Komisije, IZVJEŠTAJ O NAPRETKU Bosne i Hercegovine 2012, raspoloživo na http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/ba_report_2012_en.pdf

131 Sa stanovišta nevladinih organizacija, Pristup besplatnoj pravnoj pomoći raseljenim licima u zemljama zapadnog Balkana: Pregled situacije u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori, novembar 2011, raspoloživo na http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Full%20Report_336.pdf

potencijalne korisnike, uključujući tu i djecu, da se prijavljuju za pravnu pomoć.

- Uz to, prethodna evaluacija mogućnosti uspjeha tražbine (za koju se prijavljuje za pravnu pomoć) je nejasno postavljena i po nahođenju je lica/centra koji donosi odluku.
- Odluka o pristupu besplatnoj pravnoj pomoći i lijekovima protiv potencijalno negativne odluke ne smatra se da je u potpunosti usklađena sa svrhom jednakog i efikasnog pristupa pravdi.¹³²

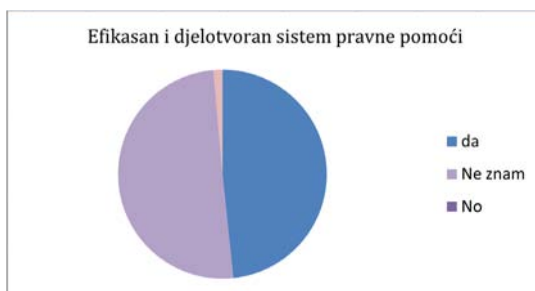
Djeca imaju pravo na besplatan pristup pravnoj pomoći. Međutim, prema tipičnim kriterijima potrebno je indirektno inicijativno obraćanje, što znači da tražbinu podnosi zakonski zastupnik (roditelj ili staratelj ili drugo ovlašteno lice). Zbog drugonavedene činjenice, uz birokratske zahtjeve, pristup djece sistemu mogao bi biti ometen.

***Ključni nalazi Dio C
pristup djece pravdi***

Prema istraživanju, sljedeći faktori se ocjenjuju kao odlučujući u zaštiti pristupa djece pravdi u praksi:

- ✓ Ključni indikatori zakonske zaštite djece
- ✓ Zakonsko zastupanje djece
- ✓ Sistem pravne pomoći za djecu

Naglašava se da je uprkos negativnim aspektima po pitanju sistema pravne pomoći, – o kojima se izjasnio značajan broj učesnika u istraživanju (približno 65%)-, skoro polovina njih izjavilo da je sistem pravne pomoći adekvatno razvijen (49%)

Zakonska zaštita	Evaluacija ključnih indikatora zakonske zaštite (vidi gore „U skladu s nalazima istraživanja o zakonskoj zaštiti djece“)
Zakonsko zastupanje	<p>Pozitivni aspekti:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Pravo na zastupanje je zakonski utjelovljeno ✓ Pravo na učešće djece je zakonski utjelovljeno ✓ Imenovanje staratelja u najkraćem roku u slučaju djece bez roditeljske skrbi <p>Negativni aspekti:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Roditelji: nisu upoznati s pravnim procedurama – zanemarivanje/neznanje ✓ Zakonski staratelji: neobučenosť i manjak adekvatnih resursa – nema direktnog/materijalnog kontakta s djecom
Sistem pravne pomoći	<p>Pozitivni aspekti:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Podrška djeci izvedena iz finansijskih resursa ✓ Postepeni razvoj saradnje između državnih i nedržavnih organizacija <p>Negativni aspekti:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Odsustvo koherentnog usklađenog zakonodavstva: zakon na nacionalnom nivou ✓ Odsustvo besplatne pravne pomoći u određenim oblastima ✓ Nizak nivo podrške od strane države – glavna podrška od privatnih institucija: neusklađen razvoj na nacionalnom nivou ✓ Birokratija – potrebni kriteriji i dokumenti: djeci je potrebna prethodna podrška (pravna pomoć) kako bi se prijavila za besplatnu pravnu pomoć ✓ Obuka imenovanih advokata ✓ Kontakt i direktna komunikacija s advokatom koji radi na dobrovoljnoj osnovi s djetetom: utjecaj na povjerenje i poverljivost u odnosima ✓ Nisu obuhvaćeni svi pravni postupci (pravosudni i vansudski) ✓ Neadekvatna podrška djeci u izražavanju svojih stavova

TREĆI DIO

PROVEDBENI OKVIR KOJI SE ODNOSI NA PRAVA DJECE I NJIHOV PRISTUP PRAVDI

Zakonodavni okvir u odnosu na prava djece i njihovu zakonsku zaštitu (Drugi dio), kao i ključne karakteristike i problemi s kojima se djeca suočavaju (Prvi dio), trebali bi se uzeti u obzir kod ostvarivanja objedinjenog pristupa, zasnovanog na pravima i potrebama, za ostvarivanje pravde, uz uobziravanje individualnosti svakog pojedinačnog djeteta.¹³³ U tom pravcu, trebala bi se razmatrati osnovna pitanja vezana za djelotvornu provedbu zakonske zaštite djece, tj:

- a) saradnja i koordinacija, monitoring i evaluacija ključnih aktera i agencija u općem strukturalnom i upravnom kontekstu u kom oni razvijaju svoje aktivnosti za zaštitu djece
- b) izvedba i nivo kapaciteta u svezi s raspodjelom materijala i razvojem kadrovskih resursa u oblasti dječjih prava
- b) nivo svijesti (javne i korisničke/pravne svijesti), u svezi s kontulacijama, participativnim procesima i pitanjima javnog zagovaranja u odnosu na promoviranje dječjih prava.

A. UPRAVA – KOORDINACIJA – SARADNJA: KLJUČNI AKTERI I AGENCIJE ZA DJEČJU ZAŠTITU

Kao prvo treba naglasiti da su na nacionalnom državnom nivou ključni akteri u oblasti dječje zaštite i pristupa pravdi sljedeći:

- Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice ima mandat da vrši koordinaciju u provedbi Konvencije o pravima djeteta; Naglašava se da je, u cilju provedbe Konvencije o pravima djeteta i ispunjavanja Milenijskih razvojnih ciljeva UN-a, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine odobrilo na svojoj sjednici održanoj 18. jula 2002. Akcioni plan za djecu BiH 2002-2010, u smislu jačanja položaja djece u BiH. U tom kontekstu, na nacionalnom nivou je 2002. osnovano Vijeće za djecu, kao nezavisno tijelo koje radi u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i odgovorno je za praćenje provedbe Akcionog plana.¹³⁴

- Institucija Ombudsmana za ljudska prava BiH radi na pritužbama vezanim za loš rad ili za kršenja ljudskih prava počinjenih od strane bilo kog organa Bosne i Hercegovine,

133 Ovim pristupom u obzir se uzimaju ključne karakteristike za programiranje pristupa pravdi zasnovano na pravima u UNDP-u, Programiranje za pravdu: Pristup za sve, Praktični vodič za pristup pravdi zasnovan na ljudskim pravima, 2005, raspoloživ na http://fr.unrol.org/files/Justice_Guides_ProgrammingForJustice-AccessForAll.pdf

134 Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, AKCIONI PLAN ZA DJECU Bosne i Hercegovine (2011–2014), 2011, Sarajevo, juli 2011

njenih entiteta i Distrikta Brčko.¹³⁵ U njenom okviru je uspostavljen Odjel za praćenje prava djeteta.¹³⁶ Republika Srpska (RS) ima Ombudsmana za djecu koji prati provedbu svih akata vezanih za prava i interese djece, te javno zagovara zaštitu i promoviranje dječjih prava. RS je razvila i entitetski mehanizam za zaštitu djece i porodica koji se finansira iz službenog budžeta (npr. Fonda za dječju zaštitu, Vijeća za djecu Republike Srpske)¹³⁷

- Također se podsjeća na to da općinske vlasti imaju veliku ulogu u lokalnoj provedbi politika po pitanju dječje problematike, posebno putem lokalnih centara za socijalni rad. Nadalje, širom zemlje postoje agencije i (nezavisni) odjeli u državnim službama i tijelima, s ovlaštenjem i nadležnošću za dječju zaštitu.

Doprinos Ombudsmana je značajan u oblasti zaštite dječjih prava, između ostalog, putem obavljenih istraživanja i distribucije informacija/publikacija.¹³⁸ Dodatno su značajno doprinijele inicijative poduzete od strane Vijeća za djecu u cilju unapređivanja stanja djece

Međutim, kompleksnosti upravnog i pravnog sistema Bosne i Hercegovine odražavaju se na provedbu zakona vezanih za dječja prava. Nadležnost ministarstva za dječja prava u zemlji podijeljena je na veliki broj nadležnih ministarstava na nivou entiteta, distrikta i kantona.¹³⁹ Time se ograničava utjecaj centralne vlasti u oblasti socijalne zaštite i ostvarivanja dječjih prava. Kako je potvrđeno, postoje “nedosljednosti u provedbi dječjih prava širom njene teritorije, gdje djeci u sličnim situacijama nisu dostupna ista prava u zavisnosti od teritorije na kojoj borave”.¹⁴⁰ Sistem dječje zaštite „karakteriziran je sistemskim nedosljednostima zbog kojih je potrebno da dođe do materijalnih zakonodavnih i pomjeranja u polju politika u cilju osiguravanja integralne međusektorske saradnje. [...] Ta iscjepkanost omogućava i prikriva pravne okvire i okvire politika;“¹⁴¹ Ova zadnje navedena činjenica, ne samo da predstavlja prepreke u provedbi dječjih prava, nego i dodatno doprinosi institucionalnoj diskriminaciji djece, posebno one u ugroženim skupinama i posebno one koja pripadaju manjinama. Uzevši u obzir gore navedeno, postaje evidentno da usklađivanje entitetskih i kantonalnih zakona s državnim nivoom još uvijek predstavlja veliki izazov, uz uspostavu centralnog

135 <http://www.ombudsmen.gov.ba/Default.aspx?id=0&lang=EN>

136 <http://www.ombudsmen.gov.ba/Default.aspx?id=3&lang=EN>

137 Službeni list RS, br. 66, juli 2006.

138 Treba također podvući, u kontekstu nezavisnog monitoringa, da je „Jedini kontinuirani monitoring dječjih prava u BiH (koji je uz druge izvore bio temelj i za ovaj izvještaj) obavljan od strane organizacija „Naša djeca“ iz Sarajeva i „Zdravo susjede“ iz Banje Luke, u saradnji s 18 škola i uz podršku organizacije „Save the Children“ Norveška. Neformalna mreža nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“ „ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU DJEČJIH PRAVA U BIH ZA PERIOD 2005-2011.„ Uz podršku organizacije „Save the Children“ Norveška

139 Komitet za prava djeteta, Zaključne opservacije objedinjenog drugog do četvrtog periodičnog izvještaja Bosne i Hercegovine, usvojene od strane Komiteta na njegovoj šezdeset prvoj sjednici (17. septembar – 5. oktobar 2012), CRC/C/BIH/CO/2-4, 29. novembar 2012.

140 Komitet za prava djeteta, Zaključne opservacije objedinjenog drugog do četvrtog periodičnog izvještaja Bosne i Hercegovine, usvojene od strane Komiteta na njegovoj šezdeset prvoj sjednici (17. septembar – 5. oktobar 2012), CRC/C/BIH/CO/2-4, 29. novembar 2012.

141 UNICEF, STATUS ROMSKE DJECE I PORODICA U BOSNI I HERCEGOVINI, Sarajevo, 2013.

sveobuhvatnog mehanizma za koordinaciju angažiranih aktera. Pored toga, česte političke krize potencijalno usporavaju svaku progresivnu reformu, dovode do odlaganja odlučivanja i provođenja zakona, a imaju i ozbiljnih posljedica po djelotvornu koordinaciju i saradnju među nadležnim agencijama i interesnim stranama.

Institucionalna iscjepkanost uspostavljena svim gore navedenim upravnim strukturama i koordinacijom, kao i ograničenjima u raspodjeli budžeta, dalje se odražava na provedbu usvojenih Strategija i Akcionih planova usmjerenih na djecu. Indikativno:

- U kontekstu Akcionog plana za djecu Bosne i Hercegovine 2010-2014 (usvojen u julu 2011), postoji ozbiljna zabrinutost koja se odnosi na upravna i druga odnosna tehnička ograničenja u provedbi odredbi tog Plana.

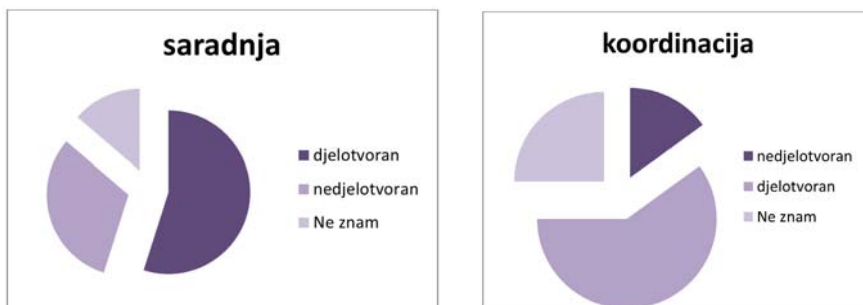
- Naglašava se da Akcioni plan za obrazovne potrebe Roma nije djelotvorno proveden kao posljedica gore navedene iscjepkanosti, „i da su romska djeca i dalje često izložena raširenoj i ozbiljnoj diskriminaciji koja, između ostalog, za rezultat ima teška kršenja njihovih prava na obrazovanje i zdravstvenu skrb;“¹⁴²

Nadalje, nejasnoće po pitanju podjele nadležnosti, zbog svih gore navedenih faktora, imaju ozbiljnih posljedica na prikupljanje podataka i praćenje provedbe zakonodavnog okvira za djecu. Nepostojanje pouzdanih i sveobuhvatnih statističkih podataka o dječjoj populaciji na državnom nivou predstavlja vrlo zabrinjavajući problem. To pitanje je također snažno vezano za činjenicu da još uvijek nije obavljen popis stanovništva. Po pitanju monitoringa, poduzeti su neki koraci u okviru uspostave Odjela za zaštitu dječjih prava pri Ombudsmanu za ljudska prava Entiteta Federacije Bosne i Hercegovine, te nezavisnog Ombudsmana za djecu u Republici Srpskoj 2008.

Ključni nalazi Dio D
uprava - koordinacija - saradnja
među ključnim akterima u cilju ostvarivanja dječje zaštite

Preko 55% učesnika izjasnilo se da je nivo „saradnje“ među nadležnim interesnim stranama i profesionalnim radnicima na nacionalnom nivou zadovoljavajući i djelotvoran; dok se procjenjuje da je nivo „koordinacije“ nizak i nedjelotvoran (preko 60%). Također se navodi (preko 40%) da ova drugonavedena činjenica ima negativnog utjecaja na rad s dječjim predmetima. Ona se odražava i na neusklađene zakonodavne politike na nacionalnom nivou, uglavnom na nedjelotvornu i ograničenu primjenu Strategija i Akcionih planova po pitanju dječje zaštite. Naglašava se da su skoro svi učesnici ustvrdili da se Akcioni planovi ne provode djelotvorno niti u cjelini.

¹⁴² Komitet za prava djeteta, Zaključne opservacije objedinjenog drugog do četvrtog periodičnog izvještaja Bosne i Hercegovine, usvojene od strane Komiteta na njegovoj šezdeset provoj sjednici (17. septembar – 5. oktobar 2012), CRC/C/BIH/CO/2-4, 29. novembar 2012.

S obzirom na značajnu dimenziju između procjena o nivou saradnje i koordinacije, (a u svezi s podacima koji se odnose na nivo zakonske zaštite i podacima koji se odnose na materijalne i kadrovske resurse), ispada sljedeće:

- ✓ Tvrdnja o djelotvornosti saradnje među nadležnim državnim interesnim stranama odnosi se uglavnom na transakcije upravnih i birokratskih postupaka u pogledu dječjih predmeta (u tipičnom sistemu upućivanja među Službama)
- ✓ Saradnja (posebno na nižim upravnim nivoima) je značajno unaprijeđena uz podršku nevladinih organizacija (potpisani Protokoli o saradnji)
- ✓ Koordinacija se provodi s poteškoćama ne samo na državnom nivou (zbog zakonodavnih nedosljednosti) nego i na najnižim nivoima (općine/kantoni) zbog
 - a) odražavanja gore navedenih nedosljednosti
 - b) nepostojanja hijerarhije kod osoblja službi i propisne raspodjele poslova/nadležnosti.

B. RASPODJELA MATERIJALA I RAZVOJ KADROVSKIH RESURSA: REALIZACIJA I POJEDINAČNI KAPACITETI U CILJU PROVEDBE DJEČJE ZAŠTITE

Odvajanja iz državnog budžeta za socijalnu zaštitu su važna; međutim, segmenti koji se odvajaju za dječju skrb, posebno one djece u ugroženim skupinama, su ograničeni. Istovremeno, zbog nepostojanja usklađenog zakonski zasnovanog procesa sastavljanja budžeta i njegovog praćenja, u oblasti socijalne i zdravstvene podrške utvrđeno je nekoliko odstupanja (npr. socijalna davanja i naknade) u različitim oblastima zemlje, što rezultira nejednakostima u tretmanu dječjih potreba, posebno one djece koja žive u surovim društveno-ekonomskim uslovima i djece koja žive u institucijama.¹⁴³ Naglašava se da finansijske naknade, uključujući tu i one za djecu i porodice, zavise od finansijskih mogućnosti općine (ili kantona) gdje se centri nalaze. Sistem dječje

¹⁴³ Na primjer, kako je pokazano (u Neformalnoj mreži nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“, ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU DJEČJIH PRAVA U BIH ZA PERIOD 2005-2011, uz podršku organizacije „Save the Children“ Norveška) „Nakon 2008, kantonalna ministarstva obezbjeđuju nedostatna sredstva za Sigurne kuće u Mostaru, Bihaću i Zenici. Kanton Sarajevo, naime nadležno ministarstvo, jedino je koje finansira Sigurne kuće od 2001, te pokriva troškove do iznosa od 60%. Taj model finansiranja često nailazi na probleme vezane za zaostala plaćanja i nedostatnost sredstava.“

socijalne zaštite u BiH je loše finansiran.¹⁴⁴Indikativno, spominje se da „Kad se govori o socijalnoj pomoći i dječjoj zaštiti, hendikep je to što se 50% doprinosa za socijalnu pomoć odnosi na doprinose za civilne žrtve rata i veterane-invalidne, tako da se time smanjuje učešće drugih ugroženih kategorija i djece.“¹⁴⁵

Na općinskom nivou, centri za socijalni rad imaju prilično ograničene finansijske i kadrovske resurse u poređenju sa širokom lepezom njihovih poslova i nadležnosti. Zbog toga, a i zbog drugih funkcionalnih razloga, centri se uglavnom fokusiraju na upravne i birokratske aspekte (npr. registracija korisnika, provjera zakonskih kriterija za socijalnu potporu), dok je pružanje socijalnih usluga u praksi potcijenjeno. Također se naglašava da i centri za socijalni rad i domovi zdravlja nisu adekvatno opremljeni i pripremljeni za pružanje usluga u cilju podrške djeci u porodičnoj sredini; to rezultira institucionalizacijom mnoge djece, posebno djece s invaliditetom. Prije nekoliko godina došlo je do povećanja osoblja, međutim, još uvijek broj zaposlenika ne može adekvatno pokriti stalno rastuće potrebe za socijalnim uslugama. Zbog toga, osoblje mora odgovarati na raznolike zahtjeve različitih kategorija stanovništva i nema radnih timova koji rade isključivo s djecom. Saradnja između centara i nevladinih organizacija na lokalnom nivou bila je pozitivna u svrhu jačanja resursa, iako je na državnom nivou potrebna dodatna podrška.

Aktivnosti obuke uglavnom su bazirane na akcijama nevladinog sektora uz podršku međunarodnih donatora. Međutim, ti naponi ne mogu odgovoriti postojećim potrebama za obukom i ne mogu adekvatno pokriti sve nadležne sektore u zemlji, osim ukoliko angažman države ne postane širi, redovan i sistematičan. Aktivnosti obuke i edukacije odvijale su se ranijih godina za interesne strane i profesionalne radnike angažovane u oblasti pravosuđa, provođenja zakona i civilne službe. U polju obrazovanja, nastavnici uprkos tome što imaju adekvatno formalno obrazovanje nisu dostatno podržani tokom svoje edukacije da bi ostvarili profesionalne sposobnosti. Shodno tome, teško je odgovoriti na zahtjeve trenutnih potreba i reformi.¹⁴⁶ Što se tiče inkluzivnog obrazovanja, naglašava se da „nema stručnog osoblja u školama, poput defektologa, logopeda/govornih terapeuta i psihologa, što sve rezultira frustriranošću nastavnika u školama, roditelja djece s invaliditetom, kao i roditelja djece bez invaliditeta.“¹⁴⁷

144 Izvještaj „Analiza stanja vezanog za raspodjelu sredstava iz budžeta za djecu Bosne i Hercegovine“

145 Neformalna mreža nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“ „ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU DJEČJIH PRAVA U BIH ZA PERIOD 2005-2011.“, Uz podršku organizacije „Save the Children“ Norveška

146 UNICEF, Analize nastavničkih potreba u smislu profesionalne edukacije, 2007

147 Neformalna mreža nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“ „ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU DJEČJIH PRAVA U BIH ZA PERIOD 2005-2011.“, Uz podršku organizacije „Save the Children“ Norveška

Ključni nalazi Dio E
po pitanju materijalnih i kadrovskih
(osoblje i obuka) resursa

Oblast	Indikativni nalazi
Službe za socijalnu zaštitu	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Krajnje ograničen broj osoblja u ključnim službama za zaštitu (uglavnom u institucijama/rezidencijalnoj skrbi za djecu) - Nastavnici obično moraju de facto poduzimati ulogu socijalnog radnika ili psihologa ❖ Nedostatak osoblja isključivo fokusiranog na zaštitu ljudskih prava - trenutno je osoblje u centrima za socijalni rad preopterećeno širokom lepezom različitih poslova ❖ Službe često podržavaju volonteri i studenti ❖ Nedostatak obuke posebno u oblasti alternativne skrbi za djecu (uglavnom hraniteljske skrbi) ❖ Potrebna budžetska odvajanja za davanja za socijalnu pomoć – ozbiljni budžetski nedostaci ❖ Nedostatak infrastrukture u smislu a) kapaciteta b) odgovarajuće opreme ❖ Mali broj osoblja često rezultira manje kvalitetnom izvedbom uz direktne posljedice po rad na predmetima vezanim za djecu (posebno kad je potrebna saradnja s drugim službama i organima)
Provođenje zakona i pravosudni organi	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Nema značajnog manjka osoblja (adekvatan broj članova osoblja) ❖ Dodatne potrebe za obukom, posebno u odnosu na postupanje s maloljetnim prestupnicima ❖ Unapređenje infrastrukturnih objekata (adekvatno opremljene specijalne prostorije), posebno u odnosu na provedbu odredbi za maloljetne žrtve i svjedoke, kao i za pritvor maloljetnika
Druge službe	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Potreba za advokatima specijaliziranim za propise o dječjim pravima ❖ Potreba za opremljenim timovima profesionalnih radnika u školama (psiholozi, govorni terapeuti, nastavnici za specijalno obrazovanje i savjetnici)

C. PRAVNA SVIJEST I JAVNO ZALAGANJE ZA DJEČJU ZAŠTITU: KONSULTACIJE - INKLUZIVNO UČEŠĆE DJECE

Podizanje svijesti u javnosti i javno zagovaranje vezani su za sve zakonodavne i oblasti politika po pitanju propisa o dječjim pravima, čak i više s onima o zaštiti ugroženih skupina. Uz pravnu svijest – definiranu kao „stepen poznavanja mogućnosti za traženje zadovoljštine putem pravosudnog sistema,¹⁴⁸ – izgradnja kapaciteta i aktivno učešće korisnika (djece) ključni su faktori za provedbu pristupa pravdi.

Potvrđuje se da je u BiH nivo javne svijesti nizak i da „javnost nije dovoljno obaviještena i nije prijemčiva po pitanju statusa i problema djece; postoje predrasude i stereotipi, naglašeni su kulturni i tradicionalni utjecaji, itd.“ To ukazuje na činjenicu da se dječja prava ne provode kako treba.¹⁴⁹ Osim toga, ograničen je angažman medija. Iako je zadnjih godina ostvaren određeni napredak, treba međutim podsjetiti da „neki mediji često u određenoj mjeri naginju ka jednom drugačijem pristupu koji nije u skladu s etičkim preporukama niti pravnim okvirom u BiH.“¹⁵⁰

S druge strane, nevladine organizacije provodile su mnoge napore u tom pravcu, posebno putem saradnje s obrazovnim institucijama, kao i putem aktivnosti obraćanja širim slojevima stanovništva u lokalnim zajednicama. Indikativno: akcija „Nasilje nije školski predmet“ (2008), program obuke i jačanja svijesti „Prevencija i edukacija“, projekat „Jačanje kapaciteta profesionalnih radnika u primjeni Nacionalne strategije za zaštitu djece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja“, te obuke koje se organiziraju u njenom kontekstu su u kontinuiranom porastu, te u nekim slučajevima preuzimaju ulogu popunjavanja nedostataka u državnim politikama; međutim, njihova zavisnost od (privatnih) stranih donatora, poreski sistem, kao i nepostojanje institucionaliziranog okvira po pitanju njihovog finansiranja, rada i podrške, predstavlja pitanje koje izaziva zabrinutost. Država ne bi trebala potcjenjivati svoje obaveze prema dječjoj zaštiti i oslanjati se (samo) na nedržavni faktor. Nakon usvajanja Ljubljanske deklaracije (2008) uspostavljena je opredijeljenost države ka jačanju konsultacija i saradnje s nevladinim organizacijama i civilnim društvom. Trenutno postoji mnogo protokola o saradnji između nevladinih organizacija i državnih/vladinih institucija. Također naglašavamo da je 2011. u RS usvojen zakon o volontiranju kojim se podstiče razvijanje civilnog društva u okviru određenih propisa.

Prema Konvenciji o pravima djeteta Ujedinjenih nacija, svaka mjera ili odluka po pitanju djeteta donosi se uz uzimanje u obzir najboljeg interesa i dobrobiti djeteta, dok

148 UNPD, Programiranje za pravdu: Pristup Praktičnom vodiču AIIA za pristup pravdi zasnovan na ljudskim pravima, 2005.

149 Komitet za prava djeteta, Zaključne opservacije objedinjenog drugog do četvrtog periodičnog izvještaja Bosne i Hercegovine, usvojene od strane Komiteta na njegovoj šezdeset prvoj sjednici (17. septembar – 5. oktobar 2012), CRC/C/BIH/CO/2-4, 29. novembar 2012.

150 Neformalna mreža nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“ „ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU DJEČJIH PRAVA U BIH ZA PERIOD 2005-2011.“ Uz podršku organizacije „Save the Children“ Norveška

se treba razmotriti i procijeniti i djetetovo mišljenje, zavisno od njegove starosne dobi i zrelosti. Podsjećamo da po ustavnom mandatu Konvencija ima prioritet nad svim drugim zakonima u zemlji. U nacionalnom zakonodavstvu, uključujući tu i porodične zakone i druge relevantne propise, priznaje se pravo djece na izražavanje svojih pogleda u pravnom postupku i obezbjeđivanje konsultacija s djecom (uključujući i predmete vezane za starateljstvo). Uvođenje i unapređivanje učešća djece na nivou zajednice podržano je Sistemom socijalne zaštite i inkluzije za dječji program pokrenut 2009.”¹⁵¹ Međutim, „veliki broj djece i njihovih roditelja nije suštinski svjesno dječjih prava i kako se ona mogu realizirati. Tim uslovima stvara se disparitet u slobodnom uživanju prava i oni dovode do posljedica poput dječjeg siromaštva, nasilja, socijalne isključenosti i drugih rizika. Gore navedenim kategorijama maloljetnika pristup pravdi je krajnje otežan zbog neobaviještenosti o pravima koja su im na raspolaganju; shodno tome, taj informacijski jaz negativno utječe na mogućnost da budu djelotvorno zastupani.“ Pored toga, u polju obrazovanja/školi, stavovi djece rijetko se uzimaju u obzir, a ni djeca se adekvatno ne podstiču na njihovo izražavanje.¹⁵²

Iako je pravo djece na učešće regulisano pravnim propisima, aktivno učešće djece bi se trebalo posmatrati u svezi s ulogom roditelja, predavača i nastavnika, kao i profesionalnih radnika koji dolaze u dodir s djecom (npr. socijalnih radnika, psihologa itd). Po pitanju učešća djece na nivou lokalnih zajednica, naglašava se da učešće djece ima pasivan, posredan i neaktivan karakter. Vijeće učenika u školama trebalo bi istaći kao progresivan korak, uprkos činjenici da je učešće još uvijek na niskom nivou.¹⁵³ Prema podacima, utvrđeno je da učenici svojim mišljenjima i prijedlozima mogu malo ili nimalo utjecati na nastavni plan i program i na kvalitet nastave.¹⁵⁴

Ključni nalazi Dio F¹⁵⁵
Pravna svijest kod djece - konsultacije - učešće

Pravna svijest:

Pravna svijest kod djece je prilično ograničena ili potpuno odsutna

Indikativno:

- Mnoga djeca nikad nisu čula za riječ „pravo“, ili nisu čula za Konvenciju o pravima djeteta (preko 97%)

151 Komitet za prava djeteta, Zaključne opservacije objedinjenog drugog do četvrtog periodičnog izvještaja Bosne i Hercegovine, usvojene od strane Komiteta na njegovoj šezdeset prvoj sjednici (17. septembar – 5. oktobar 2012), CRC/C/BIH/CO/2-4, 29. novembar 2012.

152 Djeca i institucije u Bosni i Hercegovini, Prvi izvještaj u okviru istraživanja o izgradnji kapaciteta: Djeca bez pratnje i djeca koja su pod rizikom od institucionalizacije u Bosni i Hercegovini

153 Djeca i institucije u Bosni i Hercegovini, Prvi izvještaj u okviru istraživanja o izgradnji kapaciteta: Djeca bez pratnje i djeca koja su pod rizikom od institucionalizacije u Bosni i Hercegovini

154 Istraživanje o statusu prava djece u BiH, nevladina organizacija „Naša djeca“, Sarajevo, i „Zdravo susjede“, Banja Luka, 2004. i 2009.

155 Na osnovu analize podataka iz dječjih radionica u poređenju s podacima iz upitnika i razgovora. Profil djece na koju se nalazi odnose: preko 13 godina starosti – pohađaju ili su pohađala školu najmanje tri godine – polovina ih živi u instituciji (bez roditeljske skrbi), polovina su Romi (u okviru porodice)

- Skoro nijedno dijete nije znalo za nadležni organ/agenciju kojoj se treba obratiti u slučaju da je u opasnosti ili viktimizirano
- U takvom slučaju, kako je prikazano u donjem grafikonu, djeca izjavljuju da bi se obratila za podršku:
 - a) nikome (približno 60%)
 - b) starijem prijatelju (približno 25%)
 - c) svom školskom nastavniku (približno 10%)

Konsultacije:

Stavovi i mišljenja mnoge djece koja su bila ranije povezana s nekim pravim ili pravosudnim procesom se ne čuju ili se ne uzimaju u obzir

Indikativno:

- Mnoga djeca nisu svjesna ili nisu u potpunosti svjesna razloga i procedura koje se sprovode po pitanju njihovog učešća u pravnom ili pravosudnom procesu (preko 90%)
- Velikom broju djece nisu u potpunosti objašnjena od strane njihovog zakonskog zastupnika njihova prava u vezi s njihovim učešćem u pravnom ili pravosudnom procesu (preko 90%)
- Skoro sva djeca imaju poteškoće/ograničene sposobnosti u usmenom izražavanju svojih stavova (i osjećanja) uglavnom zbog (objedinjeno):
 - neadekvatne informisanosti
 - niskog nivoa sposobnosti/pismenosti
 - manjka samopouzdanja
 - nepovjerenja/nepoštovanja prema vlastima i zakonskim zastupnicima

Učešće:

Učešće djece u školskim i drugim javnim aktivnostima na nivou zajednica prilično je ograničeno ili ne postoji

Indikativno:

- Djeca nisu dobro informisana i svjesna aktivnosti u kojima bi mogla učestvovati
- Neka djeca nisu nikad učestvovala u timskoj (vannastavnoj) aktivnosti
- Većina djece voljna je učestvovati u grupnim/aktivnostima u zajednici; iako se osjećaju obeshrabreno uglavnom zbog percepcije samih sebe kao „stigmatiziranih“

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

1. Dječji profil i potrebe: Kombinovani pristup za indentifikaciju

Životni uslovi i životna iskustva su u stvari ono što dovodi do karakterizacije djece kao „bez pratnje“, „Roma“, „bez roditeljske skrbi“, „institucionalizirane djece“, itd. Pod određenim (socijalnim) okolnostima – uglavnom zbog manjka javne i pravne svijesti, te karakterizacije će vjerovatno rezultirati stigmatizacijom djece i daljnjim gajenjem predrasuda, a u nekim slučajevima i sama takva kategorizacija rezultira diskriminacijom, uprkos početnoj namjeri da se djeca zaštite.

Bilo bi važno prvo identificirati zajedničke atribute djece koja žive u ugroženim skupinama, kako bi se ukazalo na potrebu za inkluzivnim i holističkim pristupom djetinjstvu, u cilju smanjivanja faktora kategorizacije koji će vjerovatno dovesti do diskriminacije i stigmatizacije, a u pravcu jačanja realizacije njihovih prava i pristupa pravdi.

Iz te perspektive, cilj je kategorizacija potreba i potraživanja djece, u skladu s njihovom životnom situacijom i životnim kontekstom, a ne kategorizacija same djece.

Stoga:

Svaki opis dječje populacije i karakteristika trebao bi biti zasnovan na prethodnom utvrđivanju stvarnih, socijalnih i zakonskih faktora koji sačinjavaju životnu pozadinu djece

Ovi zadnje navedeni faktori mogu zahtijevati veći naglasak na određene aspekte po pitanju dječjih potreba i potraživanja (pristup zasnovan na potrebama/potraživanjima).

Dok se odgovor na te potrebe razmatra kroz nivo pravne zaštite djece, na osnovu njihovih priznatih i utjelovljenih prava (pristup zasnovan na ljudskim pravima).

Objedinjena primena ova dva zadnje navedena pristupa trebala bi se podešavati i primjenjivati u skladu s jedinstvenom ličnošću svakog djeteta na individualnoj osnovi, uzimajući u obzir činjenicu da će za zajedničke/iste potrebe (možda) biti potreban poseban/različit tretman (individualni pristup).

2. Zakonska zaštita i pristup pravdi: Premošćivanje jaza između propisa i provedbe

Ključni indikatori na nivou zakonske zaštite djece trebali bi se utvrđivati u skladu s međunarodnim normama i određivati kao prioritetni uglavnom na osnovu ulaznih informacija od lokalnih ključnih aktera u oblasti dječje zaštite (pristup od dna prema vrhu); uz uzimanje u obzir dispariteta i nedosljednosti upravnih i zakonodavnih nivoa u zemlji.

Među ključnim indikatorima nivoa zakonske dječje zaštite, treba naglasiti razvoj centralnog mehanizma za monitoring i koordinaciju.

U tom pravcu treba dalje razvijati vrijedna ranija iskustva i inicijative Vijeća za djecu.

Gore navedeni mehanizam bi se trebao, između ostalog:

- jačati obaveznim pravno obavezujućim ovlastima koje bi se primjenjivale na nacionalnom nivou
- direktno povezati s pravosudnim, organima za provođenje zakona i nezavisnim organima (Ombudsman)
- sastojati se od predstavnika iz ključnih državnih i aktera na lokalnom nivou
- uključivati i savjetodavno tijelo s povećanim ovlastima, koje bi se sastojalo od predstavnika civilnog društva i predstavnika iz vijeća učenika
- uključivati i mobilna tijela u cilju osiguravanja direktnih povratnih informacija s terena i uspostavu koherentnog okvira za komunikaciju među nadležnim interesnim stranama (uz podsticanje umrežavanja)
- treba obratiti posebnu pažnju na specifične i adekvatne kvalifikacije i mandat njegovih članova

Glavni pravni nedostaci i nedosljednosti (tj. socijalna zaštita, starateljstvo, sistem pravne pomoći itd) praćeni su jazovima u provedbi. Razlozi se uglavnom mogu pripisati sljedećem: niskom nivou koordinacije, ograničenim materijalnim i kadrovskim resursima.

S obzirom na stopu siromaštva i nezaposlenosti u zemlji, kao i ograničene budžetske mogućnosti, treba staviti poseban naglasak na upravljanje raspoloživim finansijskim resursima uz uspostavu sveobuhvatnog koordinacijskog okvira (vidi gornji mehanizam) i razvoj kadrovskih resursa.

3. Podizanje pravne svijesti i učešća kod djece: Jačanje perspektiva ka provedbi dječjih prava i pristupa pravdi

S obzirom na nalaze o stanju djece u kombinaciji s evaluacijom ključnih indikatora za zakonsku zaštitu djece i pristup pravdi, u cilju jačanja pravne svijesti kod djece treba u obzir uzeti sljedeće.

Usmjeravanje na djecu koja dolaze u dodir sa zakonom:

- obezbjeđivanje kvalificiranog osoblja i obuke nadležnih interesnih strana
- pravno zasnovane standarde za razvoj sistema starateljstva, tako da se osigura adekvatna kvalificiranost imenovanog staratelja da može zastupati dijete pred organima vlasti
- obezbjeđivanje specijalnog savjetovanja za roditelje u slučaju da imaju ograničeno znanje i sposobnosti u cilju ispunjavanja njihove uloge zakonskog zastupnika djeteta
- praćenje usklađenosti procedura s utjelovljenim dječjim pravima
- dijete bi trebalo imati pravo na specijalni pravni lijek u smislu žalbe u slučaju neprikladnog zakonskog zastupanja koje je rezultiralo kršenjem dječjih prava, te da zatraži imenovanje novog zakonskog zastupnika; ako je dijete lišeno mogućnosti na žalbu tokom djetinjstva, vremenski rokovi za žalbu bi se trebali proširiti na period nakon što ono postane odraslo, posebno u slučaju da navedeno kršenje prava negativno utječe na njegov budući život.

Usmjeravanje na djecu koja žive u situacijama gdje su ugrožena:

- Organizacija aktivnosti za i sa djecom i jednako stavljanje naglaska na sadržaj i na kontekst tih aktivnosti, tj: a) obavještanje i konsultacije s djecom o njihovim životnim iskustvima, posebno o interesima i zabrinutostima, o njihovim pravima i pristupu pravdi; slijeđenje procedure zasnovane na standardima kojom bi se ojačale dječje vještine, znanja i sposobnosti (sadržaj). b) Po pitanju konteksta, osiguravanje prostora (vannastavne/aktivnosti okrenute ka javnosti i specijalne radionice u školama, u institucijama, u zajednicama) i vremena za te aktivnosti (kontinuitet i redovnost)
- organizacija akcija za jačanje javne svijesti, posebno usmjerenih na djecu

GLAVNI IZVORI

Agencija za statistiku, Socijalna zaštita, Sarajevo, 2002-2007.

BIRO ZA DEMOKRATIJU, LJUDSKA PRAVA I RAD, 2010, Izvještaj o ljudskim pravima: Bosna i Hercegovina, 2011, raspoloživo na <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2010/eur/154416.htm>

Djeca i institucije u Bosni i Hercegovini, Prvi izvještaj u okviru istraživanja o izgradnji kapaciteta: Djeca bez pratnje i djeca koja su pod rizikom od institucionalizacije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, mart 2003, raspoloživo na http://www.ceecis.org/child_protection/PDF/B&Hinsitut.pdf

Komitet za prava djeteta, Zaključne opservacije objedinjenog drugog do četvrtog periodičnog izvještaja Bosne i Hercegovine, usvojene od strane Komiteta na njegovoj šezdeset prvoj sjednici (17. septembar – 5. oktobar 2012), CRC/C/BIH/CO/2-4, 29. novembar 2012.

Komitet za prava djeteta, razmatranje izvještaja koje su dostavile države-potpisnice u okviru člana 44. Konvencije objedinilo je period od drugog do četvrtog periodičnog izvještaja država-potpisnica u 2009, Bosna i Hercegovina, [24. februar 2010], CRC/C/BIH/2-4, 14. jun 2011.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, AKCIONI PLAN ZA DJECU Bosne i Hercegovine (2011 – 2014.), 2011, Sarajevo, juli 2011

Radni dokument osoblja Komisije, IZVJEŠTAJ O NAPRETKU Bosne i Hercegovine 2012, raspoloživo na http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/ba_rapport_2012_en.pdf

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, AKCIONI PLAN ZA DJECU Bosne i Hercegovine (2011 – 2014.), 2011, Sarajevo, juli 2011

EVROPSKA KOMISIJA, RADNI DOKUMENT OSOBLJA KOMISIJE ZA BOSNU I HERCEGOVINU, IZVJEŠTAJ O NAPRETKU ZA 2013, Brisel, 16.10.2013, SWD(2013) 415 završni

Sa stanovišta nevladinih organizacija, Pristup besplatnoj pravnoj pomoći raseljenim licima u zemljama zapadnog Balkana: Pregled situacije u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori, novembar 2011, raspoloživo na http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Full%20Report_336.pdf

Neformalna mreža nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“

„ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU DJEČJIH PRAVA U BIH ZA PERIOD 2005-2011., Uz podršku organizacije „Save the Children“ Norveška

Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Strategija u oblasti migracija i azila i Akcioni plan za period 2012 – 2015, Sarajevo, jun 2012, raspoloživo na <http://www.msb.gov.ba/PDF/Strategy%20and%20Action%20Plan%202012-2015,%20engleski.pdf>

Istraživanje o statusu prava djece u BiH, nevladina organizacija „Naša djeca“, Sarajevo, i „Zdravo susjede“, Banja Luka, 2004. i 2009.

Izveštaj za Vladu Bosne i Hercegovine o posjeti Bosni i Hercegovini Evropskog komiteta za prevenciju torture i nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) od 5. do 14. aprila 2011, Strazbur, 26. april 2012, CPT/Inf (2012) 15

Izveštaj o nasilju nad djecom u Republici Srpskoj, 2014.

Izveštaj Thomasa Hammarberga, povjerenika za ljudska prava Vijeća Evrope, nakon njegove posjete Bosni i Hercegovini od 27. do 30. novembra 2010, CommDH (2011)11

Originalna verzija par. 98 raspoloživa na: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1766837>

IZVJEŠTAJ O PROVEDBI KONVENCIJE UJEDINJENIH NACIJA O PRAVIMA LICA SA INVALIDITETOM U BOSNI I HERCEGOVINI u sklopu člana 35, paragraf 1, Konvencije o pravima lica sa invaliditetom, oktobar 2012, paragraf 138

IZVJEŠTAJ „ANALIZA STANJA VEZANOG ZA RASPODJELU SREDSTAVA IZ BUDŽETA ZA DJECU BOSNE I HERCEGOVINE“

Statistički godišnji izvještaj Zavoda za statistiku FBiH, Sarajevo 2008.

Ispitivanje „Nasilje u porodici – razvojna studija u BiH“, Institut za studije kriminologije i bezbjednosti u Sarajevu, 2005.

TIMS-trendovi u međunarodnoj Studiji iz matematike i prirodnih nauka, 2007.

„Romi u centralnoj i istočnoj Evropi \ Bosna i Hercegovina“ raspoloživo na http://www.romachildren.com/?page_id=691 (pristup izvršen 20. aprila 2014)

UNICEF, Stanje romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2013. raspoloživo na http://www.unicef.org/bih/roma_families-en-final.pdf (UNICEF - Regionalni ured za centralnu i istočnu Evropu/Zajednicu nezavisnih

država, PROCJENA POSTIGNUĆA U REFORMI MALOLJETNIČKE PRAVDE U BOSNI I HERCEGOVINI, februar 2011, raspoloživo na http://www.unicef.org/ceecis/UNICEF_JJBosnia_2011_web.pdf)

USAID, PROJEKAT ZA POTICANJE ULAGANJA I SREDINE POVOLJNE ZA KREDITIRANJE (DOSIJE), 1. januar 2004.

Ujedinjene nacije, Pristup pravdi za djecu, Izvještaj Visokog povjerenstva Ujedinjenih nacija za ljudska prava, A/HRC/25/35, 16. decembar 2013.

UN-ov Zajednički pristup pravdi za djecu,

UNPD, Programiranje za pravdu: Pristup za sve, Praktični vodič za pristup pravdi zasnovan na ljudskim pravima, 2005, raspoloživ na http://fr.unrol.org/files/Justice_Guides_ProgrammingForJustice-AccessForAll.pdf

ANEKS RADIONICA S DJECOM - METODOLOGIJA

Posebni ciljevi radionice u okviru lokalnog konteksta

1. **Prikupljanje istraživačkih podataka o pitanjima vezanim za dječja prava iz perspektive djeteta:**

- Nivo svijesti kod djece o njihovim pravima, faktori koji utječu na informacije koje ona imaju, značenje određenih prava za njih, način razumijevanja sistema zaštite dječjih prava i pristupa pravdi, osjećanja koja djeca imaju o lokalnim vlastima kao nosiocima zaštite dječjih prava u lokalnoj zajednici.
- Konačno, sve te informacije pomažu da se spoznaju slabosti pristupa pravdi kad su u pitanju dječja prava u BiH.

2. **Psihosocijalno osnaživanje djece**

- Djeca su obaviještena o svojim pravima i pristupu pravdi u BiH (Djeca imaju bolje poznavanje i bolje razumiju svoja prava, slučajeve kršenja njihovih prava i formalne mehanizme za pristup pravdi).
- Djeca imaju iskustva u grupnom radu zasnovanom na poštivanju osnovnih dječjih prava: poštivanje jedinstvenosti i različitosti svakog djeteta, jednak pristup svakom djetetu, etika učešća – dijete kao iskustveni ekspert.
- Djeca su stekla iskustvo priznavanja i potvrđivanja svoje moći i sposobnosti da načine promjene.

Obavljene aktivnosti

1. **Rad u maloj grupi, kreativne radionice**

- Prezentacije učesnika u parovima
- Zajednička izrada i ilustriranje postera sa pravilima grupe
- Vođenje prezentacija i grupnog rada vođe radionice
- Primjena kreativnih tehnika (ilustriranje kartica s osnovnim pravima djeteta i kartica s nazivima lokalnih vlasti, igra uloga / pristup pravdi nakon ličnih iskustava kršenja prava)

2. **Edukacije**

- Prezentacije u PowerPointu
- Prikazivanje kratkih filmova o dječjim pravima i pristupu pravdi
- Predstavljanje i pojašnjavanje pismene proceduralne forme u ostvarivanju pristupa pravdi
- Usmjeravanje diskusija i pojašnjavanje u cilju razumijevanja

3. **Prikazivanje filma**

4. **Usmjeravanje diskusija**

- Usmjerene diskusije o edukaciji, prikazivanje filmova i rad u maloj grupi

5. **Demonstracija poštivanja prava djeteta**

- Vođenje kreativnih radionica, rad u maloj grupi, prezentacije i diskusije zasnovane na osnovnim pravima djeteta

6. **Evaluacija**

- Priprema i popunjavanje evaluacijskog upitnika

Metodologija

1. Uspostava procesa grupnog rada

- Predstavljanje organizatora i načina i sadržaja rada
- Zajednička uspostava pravila rada u grupi
- Uspostava odnosa s djecom zasnovanih na saradnji
(demonstracija poštivanja jedinstvenosti i različitosti svakog djeteta, demonstracija jednakog pristupa svakom djetetu, demonstracija etike učešća-priznavanja djeteta kao iskustvenog eksperta, uz fokus na moć i sposobnost djece da načine promjene)

2. Upotreba vještina usmjerena na dijete i njegova osnovna prava

- Vještine aktivnog slušanja i suosjećajnog razumijevanja
- Vještine vođenja i upravljanja diskusijama
- Vještine postavljanja dubinskih pitanja
- Vještine pružanja pomoći djeci da jasno utvrde i predstave svoje iskustvo
- Fokusiranje na inicijativu, snagu i moć djeteta
- Vještine zaključivanja i evaluacije

3. Obavještavanje djece

- Obavještavanje djece o njihovim osnovnim pravima (iz Konvencije o pravima djeteta, s fokusom na prava koja su spoznata od strane djece kao posebno značajna ili pod rizikom od kršenja)
- Obavještavanje djece o pristupu pravdi u kontekstu BiH (lokalni organi vlasti i njihova pravila, te formalne procedure po pitanju zaštite dječjih prava)

4. Procjena znanja, iskustava i potreba djece u odnosu na njihova osnovna prava i pristup pravdi

- Procjena nivoa svijesti djece o njihovim pravima, fokus na lično iskustvo
- Procjena nivoa svijesti djece o kršenju prava, fokus na lično iskustvo
- Procjena znanja o mehanizmu pristupa pravdi, fokus na lično iskustvo
- Procjena stavova i osjećanja o lokalnim organima vlasti
- Procjena poteškoća u zaštiti dječjih prava, fokus na lično iskustvo
- Procjena potreba za jačanjem zaštite određenih prava, po pitanju posebnih kategorija ugroženosti
- Procjena glavnih izvora informacija koje imaju djeca, dominantnog utjecaja na ličnu percepciju djece o njihovim pravima i o pristupu pravdi

Poštivanje standarda učešća

- **Standardi učešća utvrđeni s učesnicima-profesionalnim radnicima:**
 - Dobijeni su pristanci roditelja ili staratelja djece za učešće u radionici
 - Ispunjeni su osnovni kriteriji odabira
 - Profesionalni radnici poštovali su sva pravila grupe, kao i djeca
 - Profesionalni radnici tretiraju djecu-učesnike s poštovanjem u smislu dostojanstva i jedinstvenosti svakog djeteta
 - Sva djeca-učesnici dobrovoljno su se složila da učestvuju u radionici
 - Raspored aktivnosti je provjeren i potvrđen s djecom-učesnicima
 - Bilo je fleksibilnosti u odgovaranju na dinamiku i potrebe svake grupe, s obzirom na utvrđene ciljeve radionice i posebne resurse svake grupe djece

- **Standardi učešća utvrđeni u obje grupe djece:**
 - Međusobno poštivanje svačijeg mišljenja
 - Kad neko priča, drugi slušaju
 - Nema izazivanja niti maltretiranja
 - Nema pogrešnih niti tačnih odgovora
 - Poštivanje dogovorenog rasporeda
 - Pravo na 'preskakanje' učešća
 - Pravo na učešće na različite načine
 - Pravo na podsjećanje na pravila grupe

Jake tačke / uspješni faktori

- Djeca su obaviještena o osnovnim konceptima i značenjima njihovih prava (npr. djeca nisu znala šta je pravda i diskriminacija, neka od njih nisu ranije čak ni čula za te koncepte, itd...)
- Djeca su obaviještena o raspoloživim načinima za zaštitu njihovih prava i pristupa pravdi
- Dobili smo autentične informacije iz dječje perspektive o tome koliko oni tačno poznaju/ne poznaju (i ne razumiju) pitanja vezana za dječja prava i pristup pravdi
- Spoznali smo glavne rizike u sistemu zaštite dječjih prava u BiH, po pitanju određenih, posebno ugroženih kategorija djece (npr, nepismenost kod roditelja romske djece, koji imaju pristup pravdi samo u cilju zaštite prava svog djeteta, ili veliki broj djece s posebnim potrebama u instituciji, bez adekvatne stručne i zakonske zaštite). Isto tako, grupe djece ukazale su na bespomoćnost po pitanju predrasuda (romska i djeca iz institucija) kao i po pitanju iskustva maltretiranja.
- Velika motiviranost djece za učešće
- Djeca su stekla pozitivna iskustva iz odnosa u radionici zasnovanih na prihvaćanju i poštivanju, kao i na fokusu na jake tačke kod djece (iako isprva nesigurna, djeca su kasnije optimistično prigrllila perspektivu da su ona neko ko ima prava, kao i resurse za njihovu zaštitu).

Slabe tačke / kritični faktori

- Kratak vremenski okvir u kom su radionice održane
- Preširoko definisani ciljevi u odnosu na vremenski okvir radionice
- Nemogućnost potpunog utjecanja na heterogenost svake grupe (u prvoj grupi su bili većinom dječaci, a u drugoj većinom djevojčice) zbog kriterija dobrovoljnog učešća i faktora nepredvidljivosti
- Prva grupa je bila previše heterogena u smislu posebnih poteškoća djece koja su učestvovala (djeca s posebnim potrebama i djeca s poremećajem manjka pažnje predstavljala su izazov za provedbu predviđenih aktivnosti)
- Nekoliko djece pridružilo se naknadno, tako da ona nisu učestvovala u svim aktivnostima

Utjecaj aktivnosti na život djece, njihovih porodica i zajednica

- Informisanost o osnovnim pravima djece i posebnom značenju prava u odnosu na porodicu, školu, državne sisteme prvi je korak u tome da se osigura da djeca sama sebe spoznaju kao nosioce prava
- Informisanost o predstavnicima sistema za zaštitu dječjih prava utječe na rast pouzdanja i sigurnosti kod djece u lokalnoj zajednici a i u društvu u cjelini
- Spoznavanje obrazovanja kao načina za podizanje novih sposobnosti u cilju unapređivanja sistema za zaštitu dječjih prava, ili samo kao načina za zaštitu njihovih prava na bolji način, moglo bi utjecati na to da dođe do povećanja motiviranosti za obrazovanje
- Spoznavanje važnosti te teme za neke od budućih učesnika u aktivnostima vezanim za dječja prava i pristup pravdi
- Spoznavanje potrebe da se u zajednici moraju organizirati posebne aktivnosti za adekvatno obavješćavanje djece o njihovim pravima i pristupu pravdi (s obzirom na neočekivano visok nivo nerazumijevanja značenja osnovnih koncepata i temeljnih prava, u odnosu na njihovu starosnu dob)

Relevantni aspekti koji su se pojavili na osnovu teme o pristupu pravdi

- Komplikirane i nejasne procedure za pristup pravdi u Bosni i Hercegovini
- Djeca u BiH nemaju direktnog pristupa pravdi, ali on se vrši preko roditelja ili staratelja
- Postoji problem kad roditelji nemaju sposobnosti da adekvatno zaštite prava svog djeteta (npr. roditelji iz romske populacije koji su nepismeni)
- Djeca iz romske populacije koja nisu registrirana u sistemu (ona nemaju rodne listove, dokumente) općenito nisu u mogućnosti ostvariti pristup pravdi na formalni, zakonski način
- Postoji problem s djecom bez roditeljske skrbi, kojoj nije posvećena potrebna pažnja u smislu zaštite njihovih prava (veliki broj djece po jednom predavaču u instituciji; ili socijalni radnik kao zakonski staratelj djeteta koji radi u gradu podalje od djeteta i jedva da ima ikakvog dodira s djetetom)
- Nema specijalne, adekvatne zaštite djece sa posebnim potrebama koja su ostala siročad

